

SPANNING

DEMOCRATIE IS MEER DAN VERKIEZINGEN

DEMOCRATIE IS MEER DAN VERKIEZINGEN

Illustratie: wikipedia.org ©

Democratie is meer dan de wil van de meerderheid. Niet voor niets kennen democratische landen al sinds hun bestaan grondrechten, waarin is vastgelegd hoe minderheden worden beschermd tegen de dictatuur van de meerderheid. Denk aan het recht op gelijke behandeling, het recht op vrijheid van meningsuiting en het recht om een geloof of levensovertuiging aan te hangen.

Hoe belangrijk deze rechten ook zijn, ze zijn niet absoluut. Zo houdt de vrijheid van meningsuiting op wanneer er haat of geweld wordt gepredikt.

Er is echter één recht dat wel heel erg is vrijgelaten: het recht op privébezit.

Natuurlijk mag iedereen zijn eigen spulletjes hebben, maar als 26 personen net zo veel bezitten als de armste helft van de wereldbevolking, dan komen mensenrechten in het geding. Of het nu gaat om de kansen op goed onderwijs, de mogelijkheden tot persoonlijke ontwikkeling of het recht op adequate zorg, door de extreme economische ongelijkheid raken deze belangrijke rechten in de verdrinking.

Deze Spanning is geen pleidooi voor het afschaffen van het persoonlijk bezit. “Zulke verboden zouden neerkomen op een totalitaire ordening, die strijdig is met de socialistische opvatting”, schreef de sociaaldemocraat Den Uyl over de

vraag of een verbod op vererving en schenking soelaas zou bieden.

In plaats daarvan onderzoeken we manieren waarop democratische zeggenschap kan worden vergroot. We kijken daarbij verder dan de representatieve democratie, want zoals David van Reybrouck terecht stelt: democratie is meer dan verkiezingen. Aan bod komen onder andere de volksvergadering, het volksinitiatief, het referendum en de vakbeweging. Vormen van (directe) democratie die de macht van gewone mensen kunnen vergroten ten opzichte van de enorme belangen van kapitaal. ■

IN DIT NUMMER

4 IS LOTING DEMOCRATISCHER DAN VERKIEZINGEN?

De analyse die David van Reybrouck geeft van het democratisch tekort is juist, maar loting is niet de oplossing
Tijmen Lucie

6 DEMOCRATIE IS MEER DAN ALLEEN PRATEN

De deliberatieve democratie is geen echt alternatief voor het bindend referendum
Ronald van Raak

8 'IEDEREEN HEEFT IDEEËN, BURGERS MOETEN DIE OP DE AGENDA KUNNEN PLAATSEN'

Arjen Nijeboer van Meer Democratie legt uit hoe de Zwitserse directe democratie in de praktijk werkt
Ruud Kuin

14 'ER BESTAAN WEL DEGELIJK ALTERNATIEVEN VOOR DE PRIVATISERINGSPOLITIEK'

TNI onderzoekt wereldwijd succesvolle campagnes van werkers en burgers om geprivatiseerde diensten en bedrijven weer in publiek eigendom te krijgen
Dries Goedertier en Robrecht Vanderbeeken

18 DEMOCRATISCHE VERNIEUWING OVER DE GRENS

Vier voorbeelden uit IJsland, Ierland, Taiwan en Brazilië laten zien wat er kan gebeuren als mensen zeggenschap krijgen
Tijmen Lucie

20 DEMOCRATIE ONDER CURATELE

Democratische landen moeten zich niet laten gijzelen door schuldeisers
Bart Linssen

24 PLEIDOOI VOOR RADICALE REDELIJKHEID

Als werkers zich verenigen in vakbonden en hoog durven in te zetten is een rechtvaardige inkomensverdeling mogelijk
Ron Meyer

28 PAK DE ZEGGENSCHAP TERUG

De politiek zou weer moeten gaan over dat wat van ons allemaal is
Lilian Marijnissen

30 LINKS POPULISME: EEN STRATEGIE TEGEN HET NEOLIBERALISME

Filosoof Chantal Mouffe over hoe socialistische ideeën aan de macht te brengen
Eduard van Scheltinga

COLOFON

Spanning wordt uitgegeven door het Wetenschappelijk Bureau van de SP.

Een abonnement kost 25 euro per jaar voor niet-leden. De betaling gaat per incasso.

Abonnementenadministratie

Snouckaertlaan 70
3811 MB Amersfoort
T (088) 243 55 40
E administratie@sp.nl

Redactieadres

Snouckaertlaan 70
3811 MB Amersfoort
T (088) 243 55 35
E spanning@sp.nl

Redactie

Ruud Kuin
Bart Linssen
Tijmen Lucie
Eduard van Scheltinga
Tekstredactie
Daniël de Jongh
Redactieraad
Ron Meyer, Lieke Smits

Basisontwerp

Thonik en BENG.biz
Vormgeving
Robert de Klerk
Nenad Mečava
Gonnie Sluijs
Illustratie cover
Nenad Mečava

Tenzij anders vermeld, is op de inhoud van deze publicatie de Creative Commons Naamsvermelding-Niet Commercieel-Geen Afgeleide Werken 3.0 Nederland licentie van toepassing. creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/3.0/nl

DE SP ZET ZICH IN VOOR MENSELIJKE WAARDIGHEID, GELIJKWAARDIGHEID EN SOLIDARITEIT

IS LOTING DEMOCRATISCHER DAN VERKIEZINGEN?

Tekst: Tijmen Lucie Illustratie: Len Munnik ©

Geen boek over democratie heeft de laatste jaren in Nederland zoveel stof doen opwaaien als *Tegen Verkiezingen* van de Belgische publicist en schrijver David van Reybrouck. Hij stelt kort gezegd dat we onze democratie kapot maken door haar te beperken tot verkiezingen, die bovendien nooit als democratisch instrument bedacht zijn. Zijn oplossing grijpt terug op het principe van loting zoals dat ruim 2500 jaar geleden al in het oude Athene werd toegepast. Hoewel Van Reybrouck een heldere analyse geeft van waar het in onze democratie aan schort, schiet zijn remedie tekort.

David van Reybrouck (Brugge, 1971) werd bij het grote publiek bekend met zijn boek *Congo* (2010), een geschiedenis van de voormalige Belgische kolonie. Toen de Belgische politiek na de federale verkiezingen van 2010 in een impasse raakte en het land maar liefst 541 dagen zonder regering zat, nam Van Reybrouck samen met enkele gelijkgestemden het initiatief tot de G1000. Een vergadering van uiteindelijk ongeveer 700 Belgische burgers die op basis van loting waren geselecteerd en die na beraadslaging tot overeenstemming moesten komen

over politieke thema's die zij belangrijk vonden. De neerslag van zijn ervaringen met de G1000-toppen, die ook in Nederland op verschillende plaatsen georganiseerd werden, schreef hij op in zijn essayistische pamflet *Tegen Verkiezingen* (2013).

DEMOCRATISCH VERMOEIDHEIDSSYNDROOM

Het essay begint met de vaststelling dat westerse democratieën te kampen hebben met een legitimiteitscrisis en een efficiëntiecrisis, waardoor zowel draagvlak voor als daadkracht van de

democratie afnemen. De legitimiteitscrisis blijkt volgens Van Reybrouck uit drie symptomen: steeds minder mensen gaan stemmen, er is veel kiezersverloop en steeds minder mensen zijn lid van een politieke partij. Ook voor de efficiëntiecrisis ziet hij drie symptomen: de vorming van een regering duurt steeds langer, regeringspartijen worden steeds harder aangepakt en besturen gaat steeds trager. Als je al deze symptomen naast elkaar legt, lijden veel westerse samenlevingen aan wat Van Reybrouck het 'Democratisch

Vermoeidheidssyndroom' noemt. Hij onderscheidt vier diagnoses van dit syndroom.

1. Het is de schuld van politici (diagnose van het populisme).
2. Het is de schuld van de democratie (diagnose van de technocratie).
3. Het is de schuld van de representatieve democratie (diagnose van de directe democratie).
4. Het is de schuld van de electoraal-representatieve democratie.

Die laatste diagnose werkt Van Reybrouck in zijn boek verder uit. Hij betoogt dat democratie synoniem is geworden met verkiezingen. Wat volgens hem vreemd is, want verkiezingen bestaan pas ruim tweehonderd jaar, terwijl de westerse democratie veel ouder is. Bovendien zijn verkiezingen nooit als democratisch instrument bedacht. Zij waren voor de achttiende-eeuwse Amerikaanse en Franse revolutionaire leiders een 'mechaniekje' om een nieuwe, niet-adellijke aristocratie aan te kunnen stellen. Niet om mensen zeggenschap te geven.

LOTING EN VERKIEZINGEN

Loting daarentegen bestaat al zolang als onze democratie en is volgens Van Reybrouck een veel democratischer instrument dan verkiezingen. 'Loting is de beste manier om te vermijden dat alleen wie geld, diploma's, of connecties heeft, mag spreken', zei hij in dagblad Trouw (6 oktober 2013). Maar anders dan de titel van zijn boek suggereert, wil Van Reybrouck verkiezingen niet afschaffen. Hij pleit (in ieder geval voor de korte termijn) voor een bi-representatief stelsel, waarin een volksvertegenwoordiging tot stand komt door een combinatie van loting en verkiezingen. Dat het hem menens is, blijkt wel uit de invoering van een gelote Senaat begin dit jaar in het Duitstalige gedeelte van België, waar Van Reybrouck een van de drijvende krachten achter was.

Van Reybrouck heeft absoluut een punt als hij stelt dat onze democratie onder druk staat en aan vernieuwing toe is. Hij heeft gelijk dat de samenstelling van onze volksvertegenwoordiging zeer eenzijdig is en dat de belangen van heel veel mensen onvoldoende vertegenwoordigd

worden. Hij heeft ook gelijk dat de mensen die nu hun woede uiten door op rechts-populistische partijen te stemmen niet meteen fascistisch zijn, maar dat mogelijk wel worden als de politiek hen blijft negeren. En hij heeft gelijk dat mensen in de moderne communicatiemaatschappij waarin wij leven niet langer genoeg nemen met een keer in de zoveel tijd stemmen, maar zelf ook wat te zeggen willen hebben over de politieke besluitvorming. De voorbeelden die hij aanhaalt van experimenten met democratische vernieuwing, zijn ook zeker inspirerend. Vooral die in IJsland en Ierland (waarover later in Spanning meer). Maar of loting daarmee een democratischer instrument is dan verkiezingen, zoals Van Reybrouck beweert, valt nog te bezien.

PARTICIPATIE-ELITE EN REFERENDA

Iemand die kritisch staat tegenover de invoering van loting is hoogleraar politicologie Tom van der Meer (Universiteit van Amsterdam). Op het politicologenblog *Stuk Rood Vlees* stelt hij dat het principe van loting in theorie prachtig is, maar in de praktijk niet werkt. Volgens hem neemt slechts 5 tot 10 procent van de ingelote burgers deel aan de G1000-toppen in Nederland en België. Een aanzienlijk lagere opkomst dan bij welke verkiezing dan ook. Bovendien is er in zijn ogen sprake van een oververtegenwoordiging van groepen mensen die toch al hun weg weten te vinden in de politiek. De zogenaamde 'participatie-elite' van veelal hoogopgeleide, welgestelde, witte mannen van middelbare leeftijd. Loting leidt volgens Van der Meer dan ook niet tot een betere representatie van de bevolking. Integendeel, het vergroot eerder al bestaande ongelijkheden in politieke participatie.

Van der Meer ziet wat dat betreft meer in referenda, die veel meer bekendheid genieten bij de bevolking en waaraan veel meer mensen met een verschillende achtergrond deelnemen dan aan loting. In dit licht bezien vindt hij de afschaffing van het raadgevend referendum door Rutte III geen goed idee. Juist omdat dit middel tot inspraak door mensen die nu al ondervertegenwoordigd zijn in de politiek als zeer gewenst wordt

beschouwd. Van der Meer wil zelfs nog een stap verder gaan dan het raadgevend referendum. Als lid van de Staatscommissie parlementair stelsel (commissie-Remkes) pleit hij voor de invoering van een correctief bindend referendum, als aanvulling op de representatieve democratie.

LOTING OOK POLITIEK

Op de centrale stelling van Van Reybrouck dat loting democratischer is dan verkiezingen, valt gezien de terechte kritiek van Van der Meer dus wel het een en ander af te dingen. Je zou er ook nog tegenin kunnen brengen dat loting net zo politiek is als verkiezingen. Allerlei politieke elementen, zoals machtsvorming en ideologische strijd, zullen een rol blijven spelen bij het systeem van loting. Net zo goed als de behoefte om het politieke ambt te verzilveren in een mooie, goedbetaalde baan met aanzien. Maar ondanks deze kanttekeningen heeft Van Reybrouck met Tegen Verkiezingen een belangrijke bijdrage geleverd aan het debat over (de noodzaak van) democratische vernieuwing, dat gevoerd zal moeten blijven worden. ■

DEMOCRATIE IS MEER DAN ALLEEN PRATEN

Tekst: Ronald van Raak Cartoon: Tom Janssen in Dagblad van het Noorden ©

De praatdemocratie is geen echt alternatief voor het bindend referendum. Je gaat hier mensen die hun vertrouwen in de politiek hebben verloren niet mee terugwinnen. Het bindend referendum biedt die mogelijkheid wel, want het geeft mensen direct zeggenschap.

De parlementaire democratie werd ooit ingericht door liberalen, de directe democratie is vooral bevochten door socialisten. Dankzij de liberaal Thorbecke werd vanaf 1848 de Tweede Kamer rechtstreeks gekozen. Dit kiesrecht gold alleen voor de rijken – minder dan tien procent van de bevolking. Socialisten als Domela Nieuwenhuis streden voor het algemeen kiesrecht, dat dit jaar honderd jaar geleden werd ingevoerd. Maar stemmen alleen was niet voldoende, mensen moesten ook direct zeggenschap hebben over de dingen die zij belangrijk vonden. Die strijd voerden socialisten door samen met mensen protesten en acties te organiseren.

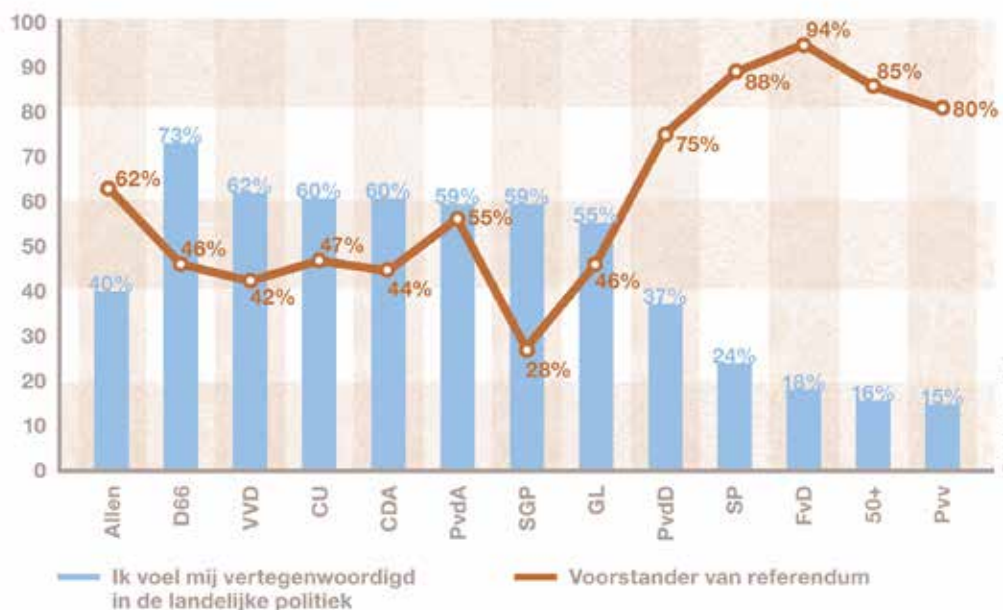
Socialisten hebben ook altijd gepleit voor andere vormen van directe democratie, zoals het referendum. Liberalen bespreken problemen liefst in het parlement. Kiezers kiezen hun vertegenwoordigers, die in het parlement belangen afwegen en compromissen sluiten. Het referendum is voor veel liberalen in strijd met de vertegenwoordigende democratie. Socialisten zijn het daar niet mee eens. Dat mensen eenmaal een politicus hebben gekozen

betekent nog niet dat zij daarmee hun zeggenschap hebben opgegeven. Als politici dingen doen die mensen écht niet willen is het referendum een middel om die vertegenwoordigers te corrigeren.

GEEN 'DERDE WEG'

In 2015 kwam het experiment met het 'raadgevend' referendum, een initiatief van GroenLinks, PvdA en D66. Deze partijen waren het echter niet eens met de uitslag van de eerste twee referenda en trokken daarna hun steun weer in. Dat geldt ook voor het 'correctieve' (bindend) referendum. Ook daarvoor had GroenLinks samen met PvdA en D66 een wet gemaakt, maar ook die wilden zij niet meer steunen. Ik heb die wet daarna in september 2017 zélf in het parlement verdedigd, maar GroenLinks, PvdA en D66 stemden tegen hun eigen wet. Na dit debat kondigde GroenLinks aan met een alternatief voor het referendum te zullen komen.

In plaats van het referendum als vorm van directe democratie pleit GroenLinks nu voor een 'deliberatieve'

democratie, van ‘delibereren’ – oftewel ‘praten’. In Amsterdam wil GroenLinks gaan experimenteren met allerlei nieuwe vormen van communicatie. Hoe dat er precies uit moet gaan zien blijft echter onduidelijk. In een beleidsbrief van de wethouder van GroenLinks over democratie wordt gesproken over experimenten met ‘challenging’, ‘cocreatie’ en een ‘municipalistisch narratief’. Ook moeten de mensen in de hoofdstad gaan doen aan ‘codesign’ en ‘walking meetings’ en we moeten meer ‘netwerkgesprekken’ gaan voeren.

Ik vind het heel goed als politici de mensen meer bij de politiek willen betrekken. De SP heeft hierin een lange traditie, van het ‘buurten in de buurt’ tot het organiseren van acties. Wat we hierbij hebben geleerd is dat je dit moet doen in gewone taal. Ook leerden we dat mensen niet alleen over zaken willen praten, maar vooral willen dat er naar hen wordt geluisterd en dat er iets aan hun problemen wordt gedaan. Democratie is meer dan alleen praten, maar gaat ook over beslissen. Ik betwijfel of de ‘derde weg’ van de praatdemocratie gaat helpen om al die mensen die hun vertrouwen hebben verloren opnieuw bij de politiek te betrekken.

GROEIENDE TWEDELING

Onderzoeker Peter Kanne zag onlangs een duidelijk verband tussen het vertrouwen dat mensen hebben in de politiek en het enthousiasme voor het referendum (zie grafiek). Hij zag daarbij ook verschillen tussen de ‘linkse’ partijen. Van de SP-kiezers zegt maar 24 procent dat zij zich vertegenwoordigd voelen door de politiek en ook Partij voor de Dieren scoort hier laag. Kiezers van GroenLinks en D66 hebben juist heel veel vertrouwen in de politiek. Kiezers van de SP zijn enthousiast over het referendum (88 procent), net als bij de Partij voor de Dieren. Bij

GroenLinks en D66 is echter minder dan de helft voorstander van het referendum.

Dit onderzoek sluit ook goed aan bij de analyse van de staatscommissie van Johan Remkes, die een groeiende tweedeling ziet tussen een groep mensen die alle vertrouwen heeft in de democratie en ook gemakkelijk toegang weet te krijgen tot de politiek en een groep mensen die het vertrouwen in de democratie juist is verloren en zelfs niet meer bereid is om nog te gaan stemmen. Vooral mensen met een lagere opleiding en een lager inkomen menen steeds vaker dat de politiek er niet meer is voor hen. De staatscommissie komt ook met voorstellen en noemt het bindend referendum de beste manier om het vertrouwen te helpen herstellen.

De discussies over de deliberatieve democratie zijn voor GroenLinks, PvdA en D66 een alternatief voor de invoering van het referendum. Het probleem is dat deze vorm van praatdemocratie wel goed aansluit bij hun eigen achterban die al veel vertrouwen heeft in de democratie, maar juist niet bij die groepen die zich nu slecht vertegenwoordigd voelen in de politiek. Ik denk dat de deliberatieve democratie geen echt alternatief is voor het bindend referendum. Daarom heb ik naar aanleiding van de staatscommissie-Remkes opnieuw een wet voor een bindend referendum ingediend. Over deze wet wil ik graag met alle partijen gaan praten. ■

‘ER BESTAAN WEL DEGELIJK ALTERNATIEVEN VOOR DE PRIVATISERINGSPOLITIEK’

Tekst: Dries Goedertier en Robrecht Vanderbeeken Foto: Prinwass.org

Steeds meer steden en gemeenten draaien de privatisering van publieke dienstverlening terug. Onderzoekster Satoko Kishimoto (Transnational Institute) onderzoekt wereldwijd deze remunicipalisering: ‘Publiek eigendom stelt burgers in staat om collectieve keuzes te maken over de diensten die zij willen.’

Wereldwijd voeren werkers en burgers succesvolle campagnes om geprivatiseerde diensten en bedrijven weer in publiek eigendom te krijgen. In 2017 verscheen daarover de studie *Reclaiming Public Services. How cities and citizens are turning back privatisation.*

De studie biedt een indrukwekkend overzicht van steden en gemeenten die genoeg hadden van de miskleun die privatisering is. Ze besloten de dienstverlening weer volledig zelf te verzorgen. Eerst moesten ze echter de eigendomsrechten en controle terugwinnen. Het is wat men in de studie (waaraan ook vele vakbonds-

mensen meewerkten) *remunicipalisation* noemt: iets terug in publieke handen nemen op lokaal niveau. Satoko Kishimoto is de coördinator van het Public Alternative Project van het Transnational Institute en corelecteur van Reclaiming Public Services.

› **Wat is er zo nieuw aan de fenomenen die jullie bestudeerd hebben?**

‘De afgelopen dertig jaar kregen we te horen dat liberalisering en privatisering het antwoord op alles was. Een groter speelveld voor de markt zou meer innovatie, meer investeringen en vooral ook lagere operationele kosten met zich meebrengen.

Na de financiële crisis zagen we dat de druk om te privatiseren zelfs nog toenam. Overheden op alle niveaus kwamen immers onder druk te staan om hun schulden onder controle te krijgen. Schulden die nota bene waren toegenomen doordat overheden zich gedwongen zagen om noodlijdende banken te redden!

Er zijn echter hoopvolle signalen. Werkers en burgers beginnen te begrijpen dat privatisering niet leidt tot betere dienstverlening, meer investeringen en betere technologieën. Het neoliberalisme begint gaten te vertonen en verliest zijn geloofwaardigheid.

Mensen krijgen gewoon genoeg van alle negatieve ervaringen. Er ontstaan volksbewegingen die meer willen. Ze bouwen publieke alternatieven uit die niet alleen democratischer maar ook efficiënter en doeltreffender zijn in het lenigen van sociale en ecologische noden.’

› **Hoe verhoudt remunicipalisering zich tot nationalisering?**

‘We hebben behoefte aan nieuwe oplossingen. Het is belangrijk om te beseffen dat die oplossingen al bestaan. Met onze studie hebben we 835 voorbeelden opgetekend van geprivatiseerde diensten die in publieke handen overgingen. In totaal waren daarbij 1.600 steden betrokken, in 45 landen.

Al deze gevallen vertonen een sterke binding met het lokale publieke belang en de noden van burgers. Mensen verwachten goed uitgebouwde publieke diensten in de plaatsen waar ze leven en werken. Er is dan ook een groot potentieel voorhanden om mensen te organiseren en mobiliseren rond lokale problemen en noden. Het verklaart waarom zoveel bewegingen ook op het lokale niveau actief zijn rond deze problemen.

In het boek bespreken we natuurlijk ook een aantal voorbeelden, van Latijns-Amerikaanse overheden die nationalisering doorvoerden om meer mensen toegang tot de dienstverlening te geven. Nationalisering kan echter ook minder nobele doelen dienen.

Over de redding van de banken door de overheid hoef ik het niet meer te hebben. Een ander voorbeeld komt uit Japan, mijn geboorteland. De kerncentrale van Fukushima was in handen van TEPCO, een private onderneming. Na de ramp ging de Japanse overheid over tot nationalisering. Echter met de bedoeling om de centrale opnieuw te verkopen na de nodige herstel- en saneringswerkzaamheden. Zo gaat het wel vaker: de lasten gaan naar de overheid, de lusten naar de private sector.’

› **De studie besteedt veel aandacht aan publiek-private samenwerking (pps). Wat is er problematisch aan pps?**

‘Laat mij eerst uitleggen hoe pps juist verschilt van openbare aanbestedingen. Door middel van een publieke aanbesteding kan een (lokale) overheid opdracht geven aan een private onderneming om een publieke infrastructuur zoals een school of bejaardenhuis te bouwen. De overheid kan de dienstverlening van die school of zo’n bejaardenhuis dan zelf organiseren.

In het geval van pps krijgt de private ‘partner’ echter controle over het volledige proces, van de financiering tot de bouw en uiteindelijk ook over het uitbaten van de dienstverlening.

>>

De negatieve gevolgen voor de bevolking zijn echter substantieel. Voor de bouw van een school zal een overheid bijna altijd geld moeten lenen en dus schuld opbouwen. Dat is ook zo wanneer een overheid beslist om een pps-constructie uit te werken. Maar een pps zal de publieke schatkist echter veel meer kosten dan een klassieke openbare aanbesteding. Dat komt omdat de gangbare interestkosten voor private ondernemingen vele malen hoger liggen. Overheden kunnen lenen voor 1 of 2 procent. Private ondernemingen alleen voor 7 of 8 procent. Het betekent dat pps-projecten veel duurder zijn. We betalen daar met zijn allen de prijs voor.'

› **De voorstanders van pps doen het voorkomen alsof de private sector het kapitaal verschaft, terwijl pps in werkelijkheid altijd een dure publieke uitgave is?**

'Inderdaad. We mogen immers niet vergeten dat de schuld die de private onderneming opbouwt ook door iemand betaald moet worden. Die iemand zijn wij allemaal, via onze belastingen en gebruikersvergoedingen.

Bovendien zal een private onderneming ook nooit zomaar in een pps willen stappen. Private ondernemingen willen uiteraard een winst maken en die winstverwachtingen zijn ingebouwd in de prijs die ze bieden aan de overheden. Dit is nog een bijkomende reden waarom pps voor een overheid en haar bevolking nooit *value for money* is. Het is eigenlijk eenvoudig. PPS komt neer op misbruik van publieke middelen voor privaat gewin.

En toch maken veel lokale overheden in Europa zich hieraan schuldig. Ook dit heeft alles te maken met de Europese soberheidspolitiek. Volgens de budgettaire regels is het onder bepaalde voorwaarden nog steeds mogelijk voor overheden om een pps van de balansen te houden. In dat geval heeft de jaarlijkse uitgave (de betaling aan de private partner) wel impact op het begrotingsresultaat maar niet op de publieke schuld. In

Satoko Kishimoto

werkelijkheid is die schuld er natuurlijk wel. Het zijn de leningen die de private partner aanging. Maar de overheid in kwestie moet die schuld uiteindelijk wel terugbetalen, tegen hogere rentes.

Eigenlijk zou de schuld van de pps altijd gerapporteerd moeten worden. Dat zou de illusie doorprikken dat pps de meest voordelige optie is.'

› **Zijn er naast sociale en economische redenen ook ecologische motieven verbonden aan municipalisering?**

'We leven in een tijdperk van klimaatcrisis. We moeten dringend werk maken van een duurzame energietransitie. De grote private energiebedrijven zijn echter niet geëngageerd genoeg. Ze beschikken immers nog over grote fossiele brandstofreserves die ze te gelde willen maken.

In landen zoals Denemarken en Duitsland zijn er dan ook veel stedelijke energiebedrijven en energiecoöperatieven die zich richten op de lokale productie en distributie van hernieuwbare energie. Lokale overheden hebben er belang bij dat hun burgers kunnen wonen in een gezonde omgeving en kunnen genieten van hernieuwbare en betaalbare energie.

Door in te zetten op stedelijke energiebedrijven kunnen werkers en burgers opnieuw controle krijgen over hun energievoorzieningen. Het is door deze vormen van energiedemocratie

dat energie weer in het teken kan komen te staan van mensen en de draagkracht van de natuur. De ecologische voordelen hebben niet alleen betrekking op energie. Lokale overheden zetten zich in om de afvalberg te verkleinen en het waterverbruik te verminderen. Private afvalbedrijven redeneren anders. Meer afval betekent immers meer winst.

Om dezelfde redenen zijn private waterbedrijven niet geïnteresseerd in het voorkomen van de vervuiling van water. Water zuiveren is immers een zeer winstgevende economische activiteit waar ook heel wat chemicaliën aan te pas komen.

Parijs toont aan dat het anders kan. De stad draaide de privatisering van het waterbedrijf terug. Sindsdien werkt Eau de Paris samen met de boeren van het omliggende platteland om het gebruik van pesticiden te verminderen. Zuiverder water stroomopwaarts van de Seine betekent minder dure zuiveringschemicaliën en dus ook goedkoper drinkwater voor de Parijzenaars.

Het toont aan dat sociaal én ecologisch perfect samengaan dankzij het publieke eigendom van nutsvoorzieningen.'

› **Wat is eigenlijk het fundamentele verschil tussen de publieke sector en de private sector?**

'De waarden van de publieke sector draaien om universaliteit en betaalbaarheid. Universaliteit betekent dat de dienstverlening toegankelijk moet zijn voor alle inwoners van een stad of land. Private dienstverleners zijn vooral geïnteresseerd in de gebieden waar ze het meeste winst kunnen maken.

Betaalbaarheid is de hoeksteen van de sociale missie die de publieke sector uitvoert. In Spanje en het Verenigd Koninkrijk kan 10 tot 20 procent van de gezinnen de energierekening niet betalen. Private nutsbedrijven kunnen gemakkelijker een klant laten vallen als er geen wettelijke beschermingen voorzien zijn. Energie zou een publiek goed moeten

zijn waar iedere burger recht op heeft. Ik zou durven zeggen dat de bescherming van werkers ook een belangrijke publieke waarde is. Goede loon- en arbeidsomstandigheden vertalen zichzelf in kwaliteitsvolle dienstverlening. Je moet de werkers van de publieke diensten naar waarde schatten.

Reddingswerkers, brandweerlieden, politieagenten en verpleegkundigen zijn in Japan ongelooflijk toegewijd aan hun taken. Deze plichtstrouw staat in schril contrast tot het opportunisme van private spelers in pps-constructies. Ze doen er vaak alles aan om geen diensten te moeten leveren in het geval dat uitzonderlijke omstandigheden zich zouden voordoen.

Het is daarom ook belangrijk om te kijken wat de afgesloten contracten daarover zeggen. Eigenlijk is het absurd. Een ramp doet zich voor en overheden moeten eerst onderhandelen met de private partner om te zien wie wat moet doen. Dit komt helaas vaker en vaker voor.'

› **PPS heeft ook een kwalijke reputatie als het aankomt op het afleggen van verantwoording. Op welke manier kunnen stedelijke diensten en bedrijven dat beter doen?**

'PPS-contracten zijn notoir complex. Overheden betalen zich blauw aan advocaten om ze te doorgronden en op te maken. Advocatenkosten vertegenwoordigen gemiddeld wel tien tot twintig procent van het budget. Dat komt ook doordat lokale besturen vaak gerechtelijke stappen moeten zetten om zelfs maar inzage te krijgen in de boekhouding van de private partner.

Een sprekend voorbeeld komt uit Berlijn, waar de lokale raadsleden niet eens het pps-contract mochten inkijken. Het vergde een heus burgerreferendum om dit uiteindelijk mogelijk te maken. Overheden daarentegen zijn gebonden aan transparantie. Publiek eigendom stelt burgers ook in staat om collectieve keuzes te maken over de diensten die zij willen. Ze zijn dus een belangrijke voorwaarde voor economische

democratie. De overdracht van privaat eigendom in publieke handen is op zichzelf niet voldoende om corruptie uit te bannen. We hebben ook behoefte aan democratische, transparante beslissingsstructuren die we ter verantwoording kunnen roepen. In Spanje maken politieke burgerplatforms zoals Barcelona En Comu daar volop werk van door werkers en burgers te betrekken bij de organisatie van de dienstverlening.

Deze participatie kan alleen maar werken indien er volledige transparantie is over financiële en operationele informatie. Je kan nog een stap verder gaan door sommige zetels in de raden van bestuur te reserveren voor werkers en burgers. Zo creëer je een klimaat van betrokkenheid en machtsdeling waarin corruptie weinig kansen krijgt.'

› **Tot slot, welke bijdrage kunnen vakbonden leveren in de strijd van de pro-publieke beweging voor democratische, participatieve en doeltreffende publieke diensten?**

'De werkers van de publieke diensten zijn er voor de burger. Het is wat hen drijft en motiveert. Ze maken overigens ook zelf deel uit van de gemeenschappen waaraan ze diensten leveren. Daardoor kunnen ze kijken naar de publieke diensten vanuit het perspectief van werker én gebruiker. Net daarom is de bijdrage van vakbonden uit de publieke sector cruciaal.

Vakbonden kunnen grote overwinningen boeken als ze de gebruikers betrekken in hun strijd voor betere publieke diensten. De strijd van vakbonden kan zich niet alleen beperken tot goede loon- en arbeidsomstandigheden. Ze moeten ook opkomen voor de niet-werkgerelateerde belangen van werkende mensen en burgers.

Er zijn veel goede voorbeelden van dit 'sociaal syndicalisme' of 'gemeenschapssyndicalisme'. In Canada, Noorwegen, Italië en Uruguay namen vakbonden het voortouw in de progressieve strijd. In Colombia bieden vakbonden van de publieke

waterbedrijven assistentie aan volkswijken die door de staat 'vergeten' zijn.

Coalities tussen vakbonden en burgers zijn bijzonder krachtig. In Jakarta (Indonesië) en Lagos (Nigeria) slaagden ze erin om de privatisering van de waterbedrijven ongedaan te maken. We hebben behoefte aan meer van dat soort overwinningen. Ze komen in de media en inspireren mensen uit andere steden om hetzelfde te doen. Vakbonden en organisaties zoals Transnational Institute moeten de verhalen vertellen van lokale gemeenschappen die zich inspannen voor betere, meer democratische en universele publieke diensten. Er bestaan wel degelijk alternatieven voor de rampzalige privatiseringspolitiek.' ■

Dit interview verscheen oorspronkelijk op 5 april 2018 op apache.be

Dries Goedertier is adviseur voor de studiedienst van de Belgische vakbond ACOD (Algemene Centrale der Openbare Diensten).

Robrecht Vanderbeeken is algemeen secretaris van ACOD Cultuur.

‘IEDEREEN HEEFT IDEEËN, BURGERS MOETEN DIE OP DE AGENDA KUNNEN PLAATSEN’

Tekst: Ruud Kuin Foto: Wikimedia / Adrian Sulc©

Kan directe democratie de kloof tussen kiezers en gekozenen verkleinen? En hoe werkt dat in de meest verregaande praktijk, in de Verenigde Staten en vooral Zwitserland? Arjen Nijeboer, werkzaam bij Meer Democratie, is een bekend pleitbezorger van de invoering van directe democratie: ‘Vertegenwoordigende democratie is een afgeleide van directe democratie, niet andersom.’

‘Stel dat duizend mensen stranden op een onbewoond eiland en ze willen daar een nieuwe staat stichten. Iedereen blijkt verschillende ideeën te hebben over hoe die staat eruit moet zien. En de allereerste beslissing is hoe er besloten zal worden’, stelt Arjen Nijeboer. ‘De kans dat er binnen afzienbare tijd unanimititeit ontstaat over één oplossingsrichting is heel klein. En als enkelen nu de anderen

negeren en een besluit doordrukken, dan zou dit als een machtsgreep worden ervaren. De enige acceptabele oplossing is dan om de belangrijkste opties op een rij te zetten en een referendum te houden.’

In de hele westerse wereld bestaan

grote zorgen over de kloof tussen kiezers en gekozenen. Steeds minder kiezers voelen zich (goed) vertegenwoordigd. Vooral bij praktisch opgeleiden speelt dat sterk. De roep om directe democratie neemt vooral onder hen toe, terwijl het enthousiasme onder de universitair opgeleiden juist is afgenomen.

In *Directe democratie: feiten, argumenten en ervaringen omtrent het referendum* (2007), schreven Jos Verhulst en Arjen Nijeboer: “Tegenstanders van

directe democratie geloven dat mensen zich bij hun stemgedrag in wezen laten leiden door particuliere en egocentrische motieven. De mens wordt volgens hen gemotiveerd door eigen belang. Volgens deze visie zullen meerderheden dus minderheden ongenadig verpletteren. Hogere of humane doelstellingen zullen in een directe democratie nooit worden nagestreefd. De representatieve democratie maakt daarentegen mogelijk dat een morele elite de dienst uitmaakt. Die elite wordt dan

Foto: Meer Democratie©

Nijeboer: ‘De Zwitserse bevolking heeft hard voor deze directe democratie moeten strijden, tot massabijeenkomsten met hooivorken aan toe’

>>

ZWITSERLAND

Zwitserland kent onder andere het correctief referendum, het volksinitiatief en het verplichte referendum.

VERPLICHT REFERENDUM

Elke grondwetswijziging en elk verdrag dat soevereiniteit afgeeft aan internationale organisaties, moet verplicht in een referendum aan de bevolking worden voorgelegd.

CORRECTIEF REFERENDUM

Over elke door het parlement aangenomen wet – ook belastingwetten – kunnen burgers, met 50.000 handtekeningen, een correctief referendum afdwingen.

VOLKSINITIATIEF

Burgers kunnen daarnaast relatief laagdrempelig voorstellen doen en deze in een referendum aan alle burgers voorleggen. Alleen enkele volkenrechtelijke principes (verbod op aanvalsoorlog, folterverbod et cetera) zijn uitgezonderd, maar volksinitiatieven over bijvoorbeeld belastingen, de begroting of verandering van het staatsbestel zijn volledig mogelijk. Er zijn slechts 100.000 handtekeningen nodig.

BINDEND

Alle referenda in Zwitserland zijn bindend en er zijn nergens opkomstdrempels.

geacht om wel het algemeen belang te onderkennen en te dienen.”

Nijeboer: ‘Het is de arrogantie van de elite ten top, en grote minachting voor het volk. Dezelfde minachting waarmee heel lang het algemeen kiesrecht is geblokkeerd. Vertegenwoordigende democratie is een afgeleide van directe democratie, en niet andersom.’

In Zwitserland is directe democratie lang geleden op alle niveaus ingevoerd. Dat is volkssoevereiniteit. Het volk beslist, ook over hoe men dat doet. Veel Zwitserse gemeenten, en twee kleine kantons, kennen tot op de dag van vandaag de volksvergadering. Een keer per jaar worden alle burgers daarvoor opgeroepen. Er kan op veel plekken geen enkel besluit of wet in werking treden zonder goedkeuring van de volksvergadering. Stemmen gebeurt met handopsteken.

‘Ik heb een paar keer zo’n volksvergadering bijgewoond,’ vertelt Nijeboer: ‘In het kanton Appenzell Innerrhoden. Dat was een bijzondere ervaring. Duizenden mensen op een centraal plein in het kanton. Heb je enig idee hoeveel handtekeningen er nodig zijn om zo’n volksvergadering toe te spreken? Eentje! Je eigen handtekening is genoeg. Iedereen die dat wil kan zonder tijdslimiet de vergadering toespreken. Dat kan toch niet goed

gaan, denken de meeste mensen. Wel dus. Als mensen te lang de tijd nemen voor een betoog, of dingen zeggen die iedereen allang weet, dan gaan de toehoorders morren. Dat corrigeert zichzelf. Iedereen kan ook met slechts een handtekening voorstellen doen in die vergadering. Daar wordt geen misbruik van gemaakt, want iedereen heeft ervaren dat je met zomaar lukraak voorstellen doen, geen schijn van kans hebt. Die lange traditie maakt het gedisciplineerd. En als je weet dat jij als bevolking beslist, dan heb je ook geen behoefte aan baldadigheid.’

Zwitserland is ingedeeld in 26 kantons, met elk een eigen grondwet en een grote mate van zelfstandigheid. Deze kantons kennen een lange traditie van directe democratie. Voor directe democratie op federaal niveau heeft de Zwitserse bevolking halverwege de negentiende eeuw hard moeten strijden, tot massabijeenkomsten met hooivorken voor het parlement aan toe. Die strijd heeft uiteindelijk geleid tot het meest verregeande systeem op federaal niveau van directe democratie in de wereld.

› Wat zijn de belangrijkste verschillen tussen de directe democratie in Zwitserland en de VS?

‘In Zwitserland bestaat het referendum ook op federaal niveau, in de VS

‘Al zou de opkomst maar 10 procent zijn, dan nog is dat veel meer dan 150 parlementariërs die besluiten nemen’

IS EEN REFERENDUM BINDEND IN EUROPA?

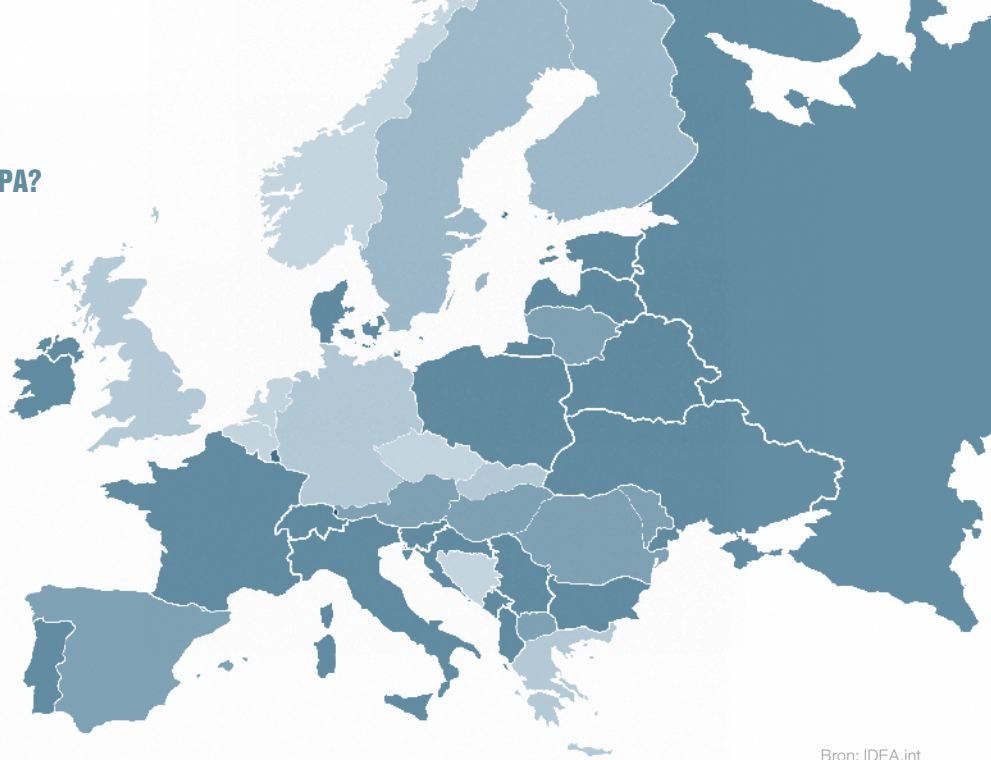
Altijd

Soms

Nooit

Onduidelijk

Geen referendum

Bron: IDEA.int

niet. In Zwitserland worden referenda meestal gebundeld op vier stemdagen per jaar, terwijl er in de Verenigde Staten maar één stemdag is per twee jaar. Daardoor krijgen Amerikaanse burgers veel meer voorstellen tegelijk te verwerken dan Zwitserse, en dat heeft nadelen. Een ander belangrijk verschil zit in het proces van het volksinitiatief. In tegenstelling tot de VS is er in Zwitserland veel meer interactie tussen de initiatiefnemers, de burgers en het parlement.’

› Hoe verloopt die interactie in Zwitserland?

‘Het volksinitiatief wordt ingediend bij de regering. Die bestudeert en beoordeelt het initiatief en moet een inschatting maken van de wettelijke en fiscale gevolgen. Dan gaat het initiatief naar het parlement, daar wordt het voorstel ook behandeld. Het parlement heeft de mogelijkheid het voorstel geheel of gedeeltelijk over te nemen. Daardoor ontstaan er vaak onderhandelingen tussen parlement en initiatiefnemers. De initiatiefnemers kunnen akkoord gaan met een parlementair compromisvoorstel en hun voorstel vervolgens intrekken, of ze kunnen het handhaven. Als zij eraan vasthouden, wordt hun voorstel

in het referendum aan de burgers voorgelegd. Daarbij heeft het parlement weer het recht een tegenvoorstel te doen. In feite krijg je dan een drievoudige vraagstelling. Dat is heel slim uitgedacht: “Accepteert u het voorstel van de burgers, ja of nee?” “Accepteert u het voorstel van het parlement, ja of nee?” Omdat je twee keer ja kunt stemmen, volgt een derde vraag: “Ingeval beide een meerderheid krijgen, welke heeft dan uw voorkeur?” Na één ronde komt er op deze manier altijd voor een van de opties een absolute meerderheid. Het nadeel van dit systeem is wel dat het meer eisen stelt aan burgers. In Zwitserland is dit pas na vele decennia van ervaringen ingevoerd.’

› Waarom is dit systeem slimmer dan in de VS?

‘In de VS vindt zo’n uitgebreid proces niet plaats. Je haalt handtekeningen op en dan volgt direct een stemming onder de bevolking. Het voorstel wordt niet behandeld door het parlement of de regering, er bestaat geen recht op intrekken van je voorstel, er vinden geen onderhandelingen over alternatieven plaats, er kan geen tegenvoorstel worden gedaan. Het is *yes or no*.’

VERENIGDE STATEN

De VS kennen in 27 van de 51 deelstaten vormen van directe democratie. Circa de helft van alle steden kent het referendum dat volgt op het volksinitiatief. Dat betekent dat 70 procent van de Amerikanen in een staat of stad woont waar die mogelijkheid bestaat. Daarnaast is in 50 staten een referendum over grondwetswijzigingen verplicht.

CORRECTIEF REFERENDUM

Er is geen federaal correctief referendum, maar het bestaat wel in 24 deelstaten. De eerste staat die tot invoering overging was South Dakota in 1898. De regels verschillen per staat, maar de uitslag is bindend.

VOLKSINITIATIEF

In 24 deelstaten (nagenoeg dezelfde die het correctief referendum kennen) bestaat het volksinitiatief. Het aantal vereiste handtekeningen is meestal een percentage van de opkomst bij de laatste gouverneursverkiezingen. In Californië is bijvoorbeeld 5 procent van die opkomst vereist. In principe komen alle onderwerpen voor een volksinitiatief in aanmerking. De uitslag is bindend, maar de rechtbank kan een aangenomen voorstel achteraf vernietigen. En dat gebeurt relatief vaak op formele gronden.

>>

VOORBEEDEN VAN MAATREGELEN EN WETTEN DIE TOT STAND ZIJN GEKOMEN DOOR MIDDEL VAN EEN VOLKSSTEMMING

- Transitie van nucleaire naar groene energie
- Toetreding tot de VN
- Verstrekking, door een arts, van heroïne aan verslaafden
- Bescherming van werkers in een 24-uurs-economie
- Ondersteuning milieuvriendelijke landbouw
- Vanaf 2004 moet doorgaand vrachtovervoer per spoor
- Opname van antiracisme-artikel in de grondwet
- Verhoging benzineprijzen
- Bescherming sociale zekerheid
- Strafbaarstelling verkrachting binnen huwelijk
- Gentechnologie aan banden gelegd
- Miljardeninvestering in spoor door de Alpen
- Invoering vervangende dienstplicht
- Verlaging stemrecht naar 18 jaar
- Moratorium van 10 jaar op kernenergie
- Belasting op gebruik van autowegen

› **Ik zou zeggen: directer kan het niet.**

‘Ja, in letterlijke zin is dat zeker waar. De bevolking moet altijd het laatste woord hebben. Maar daar hoort discussie en uitwisseling in de samenleving aan vooraf te gaan, dat is belangrijk. Dat zit veel meer in het Zwitserse proces ingebakken. Beelden en meningsvorming is een essentieel onderdeel van directe democratie. Iedereen heeft ideeën, en burgers moeten deze op de agenda kunnen plaatsen. Een handtekeningendrempel voorkomt dat er ieder jaar duizend ideeën worden voorgelegd. Door middel van de campagne voorafgaand aan de stemming, vormt de samenleving een beeld en een mening. Wat vinden we hier nou van? Het proces van interactie en onderhandelingen tussen initiatiefnemers en parlement brengt het debat in Zwitserland op gang. Een aantal weken voor elke stemming wordt nog een mooi boekje uitgegeven door de overheid. Met een zakelijke samenvatting van een A4'tje. Wat is de huidige situatie, en wat verandert het volksinitiatief? Wat zijn de fiscale, budgettaire en wettelijke gevolgen? Wat zijn de argumenten van de initiatiefnemers en wat is het advies van de regering?’

› **Op een stemmingsdag zijn meerdere referenda tegelijk. Schaadt dat niet de meningsvorming?**

‘In de praktijk wordt in Zwitserland inderdaad op een stemmingsdag bijna altijd meer dan één referendumvraag voorgelegd. Mensen stemmen dan voor referenda en verkiezingen in hun gemeenten, hun kanton en het federale niveau. Maar ik denk niet dat dat schadelijk is voor de meningsvorming. Burgers bepalen zelf of ze gaan stemmen of niet. Als ze een onderwerp niet belangrijk vinden, beantwoorden ze die vraag niet. Als ze geen mening hebben, zich niet betrokken voelen bij het onderwerp of wat dan ook, dan stemmen ze gewoon niet mee. Gemiddeld is de opkomst rond de 50 procent. Ik vind dat zeker niet te laag. Uit onderzoek blijkt dat de belangrijkste factor waarom mensen wel of niet gaan stemmen, is of ze het onderwerp kunnen overzien. Dus 50 procent goed geïnformeerde kiezers is een hoog aantal. Per jaar neemt

zo'n 80 tot 85 procent deel aan minimaal een referendum. Er is naar mijn mening terecht geen opkomstdrempel, de uitslag is altijd geldig. Al zou de opkomst maar 10 procent zijn, dan nog is dat veel meer dan 150 parlementariërs die over van alles en nog wat besluiten nemen.’

› **Maar een opkomstpercentage zegt toch ook iets over hoe (on)belangrijk we een onderwerp vinden?**

‘Er zijn wereldwijd hoegenaamd geen voorbeelden waarbij een opkomstdrempel geldt voor het kiezen van het parlement. Bij het Europees Parlement, de waterschappen, de Provinciale Staten of de gemeenteraad is de opkomst vaak toch echt laag. Maar de uitslag is altijd geldig. Niet-stemmers geven in feite een mandaat aan stemmers om te beslissen. En de gekozenen hebben vervolgens vier jaar mandaat om de meest verregaande besluiten te nemen met grote gevolgen voor een ieder. Ze kunnen besluiten tot een oorlog, waarbij jij of je kinderen naar het front moeten, ze mogen jouw geld afpakken, jouw huis onteigenen. Dat is nogal wat. Waarom zou dan een referendum, waarbij slechts één welbekende maatregel op de agenda staat, pas geldig zijn bij een bepaalde opkomst?’

› **Leidt het ontbreken van een drempel ook niet tot een hogere opkomst?**

‘Ja, dat is zeker zo. Als mensen weten dat er sowieso wat met hun stem gebeurt, krijg je een hogere opkomst. De opkomst wordt gedrukt als er onzekerheid bestaat of de uitslag wordt overgenomen. Onderzoek bevestigt dat mensen dan minder geneigd zijn te gaan stemmen.’

› **In Zwitserland is de opkomst bij referenda gemiddeld rond de 50 procent en bij verkiezingen voor het parlement lager, rond de 40 procent. Is daar een relatie tussen?**

‘Ja, als burgers steeds zelf kunnen beslissen, gaan ze politici minder belangrijk vinden. Dan maakt het minder uit wie er zitten, ze hebben toch controle. Onder druk van directe democratie is er een stabiel systeem ontstaan, waarbij sinds 1959

steeds een regering met dezelfde vier partijen regeert. Kleinere partijen en maatschappelijke groeperingen hebben echter door het bestaan van directe democratie ook veel invloed. Elke maatschappelijke groepering van enige betekenis wordt aan tafel gevraagd, want als de regering hen zou negeren dan kunnen ze een referendum lanceren. De grote politieke momenten in Zwitserland draaien dan ook niet zozeer om politieke kopstukken, maar om referenda.'

› **Zijn er belangrijke veranderingen dankzij referenda en initiatiefvoorstellen tot stand gekomen?**

'Ja, het Zwitserse proportionele kiesstelsel is bijvoorbeeld een eeuw geleden via een volksinitiatief tot stand gekomen. Er zijn veel volksinitiatieven die geen meerderheid halen, maar toch grote invloed hebben. Omdat er een enorm debat op gang wordt gebracht, leidt dat tot maatschappelijke verandering. Zoals het geval was bij het referendum over totale afschaffing van het leger in 1989. Het leger heeft een enorme status en een sterke positie in Zwitserland. In de aanloop naar de stemming had iedereen het erover. De Bondsprezident deed de uitspraak: "Als meer dan 10 procent ja zegt, dan is dat een ramp voor de natie."

Uiteindelijk stemde 36 procent voor afschaffing en dat werd door de pacifisten dan ook als grootste overwinning gevierd. De regering zag dat de weerstand groter was dan gedacht, waardoor er hervormingen kwamen. Zo werd het budget fors verminderd en werd de vervangende dienstplicht ingevoerd.'

› **Zijn er volksinitiatieven die tot veranderingen van het kapitalistisch systeem hebben geleid?**

'Er zijn wel kleinere hervormingen via directe democratie aangenomen. Bijvoorbeeld de beperking van topinkomens in het bedrijfsleven. En sommige volksinitiatieven die niet werden aangenomen hebben toch tot brede maatschappelijke discussies en veranderingen geleid, zoals de volksinitiatieven over het basisinkomen en een maximaal loonverschil binnen Zwitserse bedrijven van 12 maal het minimumsalaris. Maar meer fundamentele hervormingen wachten nog op realisering. Daarom was Karl Marx ook tegen. Haha! Hij zei letterlijk: "Kijk naar Zwitserland, dat is toch ook nog steeds kapitalistisch?" Hij heeft een punt. Maar met volksinitiatieven zou een ander systeem op termijn wel mogelijk moeten zijn. Als ik ooit nog in Zwitserland ga wonen, weet ik wel wat ik zou gaan doen.' ■

Tussen de 26 kantons bestaan verschillen in de mate van directe democratie; dat levert vele onderzoeksresultaten op. Een greep uit de resultaten van de afgelopen decennia:

- In de gemeenten waarin referenda over de publieke uitgaven zijn toegestaan, was de publieke schuld 15 procent lager dan in gemeenten waar dit niet het geval was.
- In sommige kantons moet elke uitgave boven een bepaald bedrag de goedkeuring via een referendum hebben. In kantons met zo'n referendum waren de overheidsuitgaven tussen 1980 en 1998 gemiddeld 19 procent lager dan in kantons zonder dit instrument.
- In kantons met de meest verregaande vorm van directe democratie is de politieke kennis gemiddeld veel hoger dan in de kantons met de minst verregaande vorm. Vergelijkbaar met het verschil tussen wel of niet lid van een politieke partij of tussen hoge en lage inkomens.
- In kantons met de meest verregaande vorm van directe democratie is aanzienlijk minder belastingontduiking dan in kantons met een minder verregaande vorm.

'Grote politieke momenten draaien in Zwitserland meer om referenda dan om politieke kopstukken'

DEMOCRATISCHE VERNIEUWING OVER DE GRENS

Tekst: Tijmen Lucie

Democratie is meer dan eens in de zoveel tijd stemmen. Vier internationale voorbeelden laten zien hoe mensen echt zeggenschap kunnen krijgen. Voorwaarde is wel dat de politiek bereid is om de genomen besluiten ten uitvoer te brengen; anders blijft het bij goede bedoelingen.

GRONDWETGEVENDE RAAD IN IJSLAND

Na de grote financiële crisis van 2008 die IJsland keihard trof, moest de overheid iets doen om het vertrouwen van de bevolking in de democratie te herstellen. Vijftientig gekozen burgers (uit 522 kandidaten) kregen in 2010 van het parlement de opdracht een volledig nieuwe grondwet te schrijven. Om de Grondwetgevende Raad meer legitimiteit te verschaffen bij burgers en politici, mochten eerst duizend mensen in overleg gaan over de waarden en principes van de nieuwe grondwet. Vervolgens mochten zeven politici hun advies geven. In de derde plaats besloot men dat de conceptversies van de grondwetsartikelen op een website werden geplaatst, waar iedere IJslander dan via sociale media feedback op kon geven. Zo werden de wetteksten verrijkt met bijna vierduizend commentaren. Het hele proces kenmerkte zich aldus door openheid en overleg. Deze strategie zal er zeker toe bijgedragen hebben dat uiteindelijk twee derde van de IJslandse bevolking bij het referendum van 20 oktober 2012 instemde met de nieuwe grondwet. Maar daar stokte het. Want de nieuwe grondwet, die onder meer een einde wil maken aan de macht van de visserijbedrijven, wacht nog altijd op parlementaire goedkeuring. De belangen van de politieke partijen zijn simpelweg te groot om macht uit handen te geven.

Grondwetgevende Raad in IJsland.

Foto: Flickr.com

Foto: politicalreform.ie

De Ierse Grondwetgevende Vergadering in actie.

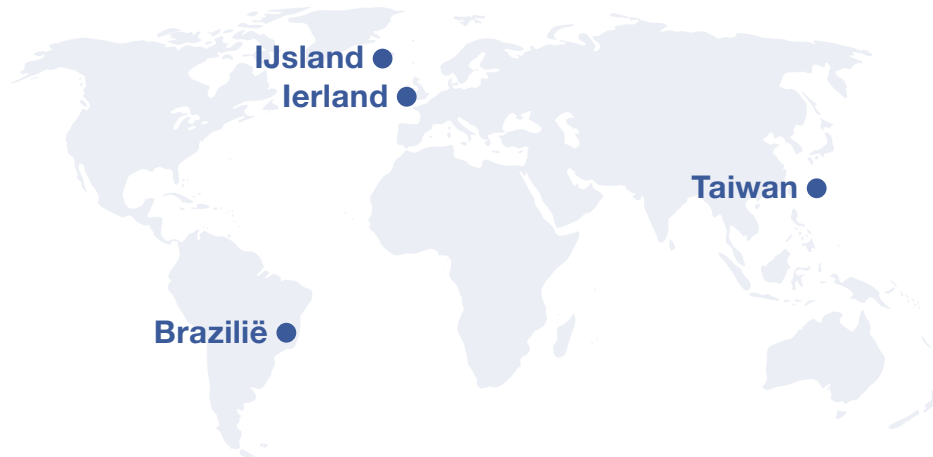
GRONDWETTELIJKE CONVENTIE IN IERLAND

Net als in IJsland, richtte de grote financiële crisis in Ierland een enorme ravage aan en moest het vertrouwen in de democratie hersteld worden. De belangrijkste les die men uit het IJslandse experiment had geleerd, was dat politici bij het hele proces betrokken moesten worden om de kans op succes te vergroten. Daarom werd besloten om 66 burgers en 33 politici afkomstig uit de Republiek en Noord-Ierland samen te brengen om een jaar lang met elkaar in overleg te gaan. Anders dan in IJsland werden de burgers hier niet gekozen maar geloot, waarbij rekening gehouden werd met leeftijd, geslacht en herkomst. De *Convention on the Constitution*, die in januari 2013 begon, kreeg van het parlement de opdracht om acht grondwetsartikelen te herschrijven over in het katholieke Ierland controversiële onderwerpen als homohuwelijk en abortus. Na uitvoerige beraadslaging – ook met deskundigen en andere burgers – gaf de Grondwetgevende Vergadering aan de politiek het advies om het homohuwelijk te legaliseren. Nadat parlement en regering eerder al hun goedkeuring hadden gegeven, stemde bij het referendum van 22 mei 2015 ruim 60 procent van de Ieren in met een grondwetswijziging die het homohuwelijk mogelijk maakte. Drie jaar later werd na een soortgelijk proces de abortuswetgeving versoepeld.

PARTICIPATIEF BUDGETTEREN IN BRAZILIË

In 1989 werd in de Zuid-Braziliaanse stad Porto Alegre (destijds 1,2 miljoen inwoners) het zogenaamde 'participatieve budget' geïntroduceerd door de zojuist verkozen Arbeiderspartij (PT). Inwoners van Porto Alegre kregen zeggenschap over een deel van de begroting van hun stad, die op dat moment nagenoeg failliet was als gevolg van corruptie en vriendjespolitiek. Sindsdien komen bewoners bij elkaar in wijkvergaderingen om hun wensen ten aanzien van publieke voorzieningen te inventariseren. Een door deze vergaderingen gekozen districtsraad verdeelt vervolgens op basis van de wensenlijstjes het budget over de wijken. De resultaten mogen er zijn. Zo is het aantal inwoners dat is aangesloten op riool en stromend water gestegen tot bijna honderd procent, gaan er drie keer zoveel kinderen naar school, zijn er vijf keer zoveel wegen aangelegd en is belastingontwijking afgenomen. Daarbij geeft het participatieve budget een stem aan mensen die voorheen niet gehoord werden. Dertig procent van de deelnemers aan de 'volksvergaderingen' in Porto Alegre behoort tot de armste 20 procent. Mensen voelen zich ook meer betrokken bij de politiek, omdat ze echt invloed hebben. In Brazilië en daarbuiten heeft het participatieve budget, ofwel burgerbegroting, later veel navolging gekregen. Rond de eeuwwisseling kenden al meer dan honderd Braziliaanse steden een vorm van participatief budgetteren. Wereldwijd staat de teller inmiddels op ruim 1.500.

ONLINE MEEBESLISSEN IN TAIWAN

Taiwan is pas sinds 1996 een democratie en kent een lange geschiedenis van repressie en verzet. Toen de regering in 2014 een omstreden handelsdeal dreigde te sluiten met aartsvijand China braken er hevige protesten uit, onder aanvoering van de Zonnebloembeweging van studenten en activisten. Ruim drie weken lang werden overheidsgebouwen bezet. Uiteindelijk zag de president onder grote druk van de overeenkomst af. Hij nodigde de activisten uit om een online platform op te zetten, waardoor de overheid beter met jongeren kon communiceren. Zo ontstond in 2015 vTaiwan. Op deze website kunnen burgers meepraten én meebeslissen over wetsvoorstellen. Het idee erachter is dat je bezoekers net zo lang vragen en stellingen laat voorleggen waar anderen het mee eens of oneens kunnen zijn, tot er een zo groot mogelijke consensus is bereikt. Dat is dan de uitkomst van de discussie. De kracht van vTaiwan is dat het mensen met verschillende opvattingen bij elkaar probeert te brengen in plaats van te verdelen. Door de gerichtheid op consensus ontstaan oplossingen voor problemen die de politiek laat liggen. Volgens de eigen website zijn er tot nog toe 26 kwesties bediscussieerd op vTaiwan en heeft de overheid in 80 procent van de gevallen daadwerkelijk actie ondernomen. Met als meest in het oog springende resultaat de regulering van taxiplatform Uber. Maar het succes van discussieplatforms als vTaiwan valt of staat met de politieke wil om echt iets met de uitkomst van het debat te doen. En daar ontbreekt het nog wel eens aan in de praktijk.

Foto: vtaiwan.tw

vTaiwan.

DEMOCRATIE ONDER CURATELE

Tekst: Bart Linssen Foto: ANP / Larry Downing©

Schulden bedreigen de democratie. Terwijl de financiële sector, ontketend door de liberalen en aangemoedigd door de centrale banken, schulden naar ongekeerde hoogten stuwt, neemt de greep van schuldeisers op schuldenaren toe. Lang voordat terugbetaling een probleem wordt, verdringen de belangen van het grootkapitaal die van de bevolking.

Het is november 1992: Bill Clinton wint de Amerikaanse presidentverkiezingen met de belofte flink te gaan investeren in de economie. Een maand later heeft hij een overleg met de directeur van de Amerikaanse Centrale Bank, Alan Greenspan. Dit gesprek heeft grote consequenties voor zijn presidentschap.

Volgens Greenspan kan Clinton zijn beloofde investeringen op zijn buik schrijven. In plaats daarvan moet hij de uitgaven juist beperken, zodat de kapitaalmarkt gerust wordt gesteld. De president van het dominantste land ter wereld blijkt niet immuun voor deze dreiging van een boze kapitaalmarkt. Na één gesprek gaat Clinton al overstag.

SCHONE SCHIJN DOOR SCHULD

Deze anekdote is exemplarisch voor de manier waarop machthebbers

sinds de neoliberale revolutie van de jaren tachtig zijn gaan denken over overheidsfinanciën. Bezuinigingen en “het terugdringen van de staatsschulden moet aan (...) de financiële markten de zekerheid bieden dat hun claims bij twijfel voorrang zullen krijgen boven die van de burgers”, aldus socioloog Wolfgang Streeck. In zijn boek *Gekochte tijd* beschrijft hij hoe overheden steeds minder mogelijkheden hebben om belasting te heffen op bedrijven en vermogens, het middel waarmee in het verleden overheidsuitgaven konden worden gefinancierd. Wanneer burgers van hun overheid eisen dat voorzieningen op peil blijven, vinden deze overheden een nieuwe oplossing: schulden.

Streeck beschrijft hoe het afschaffen van regels voor de financiële sector, door de neoliberalen eufemistisch ‘liberalisering’ genoemd, bedrijven en burgers stimuleert om meer schulden aan te gaan. Met geleend geld wordt lange tijd de schijn opgehouden dat het economisch behoorlijk voor de wind gaat. Wanneer in 2007 een gebrek aan terugbetalingsmogelijkheden de

tive easing (kwantitatieve geldverruiming). Banken verkopen de schuldvorderingen, die zij krijgen in ruil voor leningen aan overheden, door aan een centrale bank.

Het idee: met het geld dat banken aan dit opkoopprogramma overhouden kunnen ze investeren in onderdelen van de economie waar eerder geen middelen meer voor waren. Bovenop het kopen van het relatief veilige schuldpapier van Europese landen zouden banken dan kunnen investeren in de industrie. Het probleem: het plan veronderstelt dat banken voorheen te weinig geld hadden om te kunnen investeren in nieuwe bedrijvigheid in de industrie. Maar als zij er geen vertrouwen in hebben dat hier iets aan te verdienen valt, gaan banken op zoek naar andere manieren om rendement te halen. Het gevolg: in plaats van naar investeringen in de economie, gaat het geld grotendeels naar zaken als aandelen en vastgoed, die precies om die reden snel in waarde stijgen. Zoals Remco Bouma het in de vorige *Spanning* omschreef: “Er valt meer te verdienen aan het speculeren op de graanprijs, dan met het verbouwen van graan zelf.”

Inmiddels is de aandelenmarkt weer gestegen tot het niveau van vlak voor de kredietcrisis en zijn andere bezittingen, zoals huizen, ook in waarde gestegen. Producten in de winkel zijn elk jaar iets duurder geworden (inflatie), terwijl de waarde van bezittingen explosief gestegen is (vermogensinflatie). Kritische analisten waarschuwen nu voor nieuwe bubbels, die net als de Amerikaanse huizenbubbel van 2008 een nieuwe crisis kunnen veroorzaken of, zoals de Europese schulden crisis, een crisis kunnen verergeren.

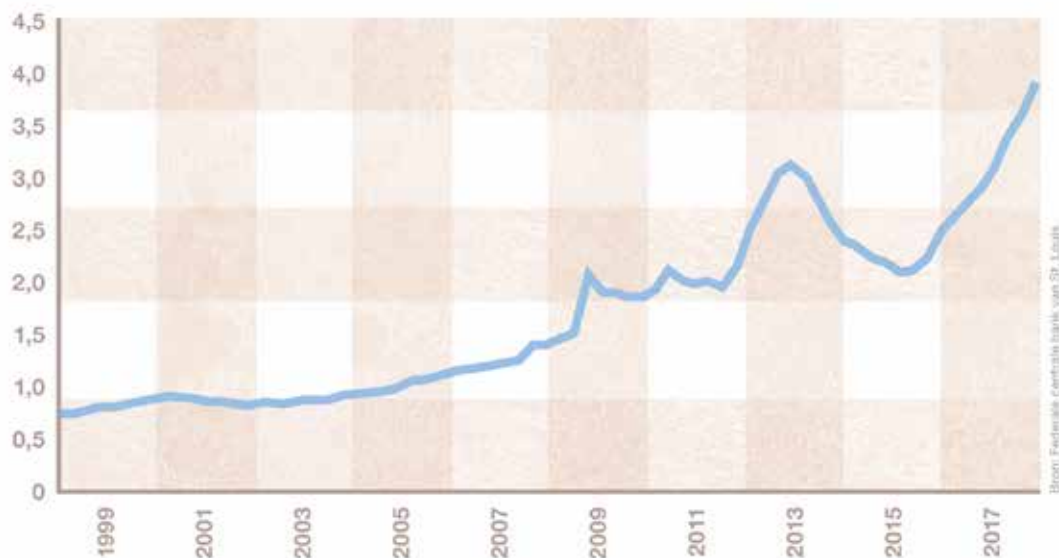
Met geleend geld wordt de schijn opgehouden dat het goed gaat

Amerikaanse huizenmarkt bubbel doet imploderen, zoeken politici een nieuwe truc in het beleid van de centrale banken. Gelijk met het doorvoeren van de grootste bezuinigingen bij de overheid sinds de Tweede Wereldoorlog, pompen centrale banken ongekeerde hoeveelheden geld de economie in: *quantita-*

>>

TOTALE ACTIVA VAN DE EUROPESE CENTRALE BANK IN BILJOENEN EURO'S

Zo zijn er over de hele wereld landen die de afgelopen jaren met het grootste gemak nieuwe schulden hebben kunnen aangaan. Staten (en bedrijven) in Latijns-Amerika en Azië hebben tussen 2009 en 2017 hun schuld met gemiddeld een factor 2.5 zien toenemen, van in totaal 550 naar 1.394 miljard dollar. Onderzoeker

Rodrigo Fernandez omschrijft in een rapport van multinationalwaakhond SOMO als nadeel van quantitative easing het grote risico van deze leningen. Samen met stijgende rentes leidt dit volgens hem tot "een gevaarlijke situatie voor ontwikkelende landen en vergroot [het] de kans op nog een wereldwijde financiële crisis".

waarbij de Griekse bezittingen werden geplunderd, de sociale voorzieningen werden afgebroken en de binnenlandse vraag, een belangrijke motor achter de Griekse economie, de nek werd omgedraaid. Zelfs een regering van socialisten bleek niet in staat deze verwoesting van de Griekse economie te stoppen.

De gevolgen voor de democratie werden pijnlijk duidelijk in Griekenland

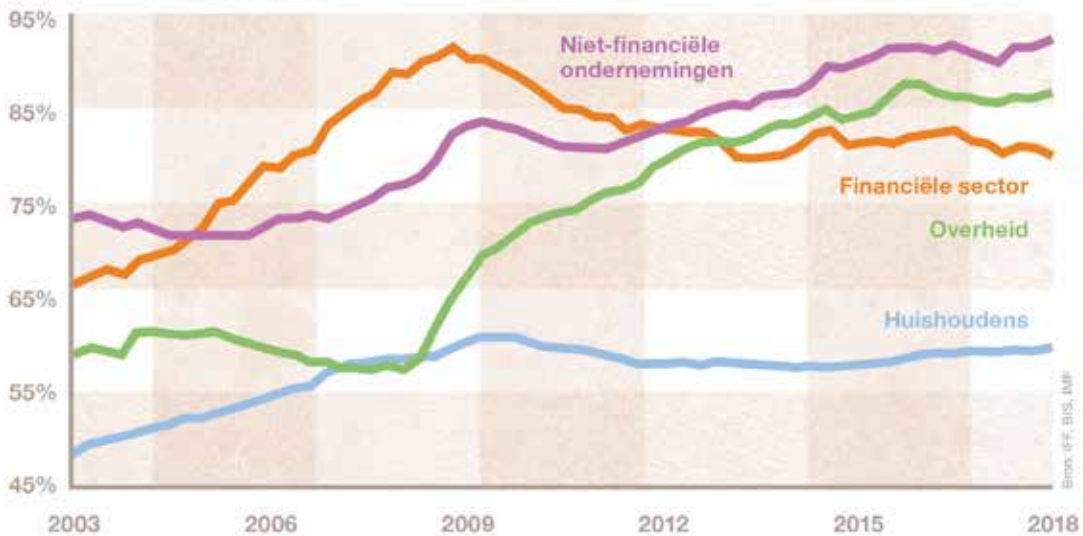

Bij Clinton zagen we al dat in tijden van economische voorspoed de druk van de kapitaalmarkt niet te weerstaan is. Zelfs niet voor de machtigste politicus ter wereld. Maar wanneer een land écht in de financiële problemen komt, neemt deze macht helemaal ongekende proporties aan. Hoe groot de gevolgen voor de democratie zijn, werd pijnlijk duidelijk in Griekenland. Door een combinatie van een hoge schuld en een huiverige kapitaalmarkt als gevolg van de crisis van 2008, lukte het de Grieken niet om de schuld die ze uit hadden staan tegen een redelijk rentetarief te herfinancieren. Wat volgde was een lang straftraject,

Velen wezen naar de euro als bron van het Griekse drama. En ongetwijfeld heeft de gemeenschappelijke munt het Griekenland gemakkelijker gemaakt leningen aan te gaan. Tegelijkertijd valt het te betwijfelen of het de Grieken zonder de euro beter was afgegaan. De Griekse schuld moest immers in euro's worden terugbetaald, waardoor het verlagen van de waarde van een eigen munt weinig soelaas had geboden. De situatie die zich de afgelopen twee jaar in Turkije heeft voorgedaan, laat zien dat een dergelijke devaluatie de problemen juist vergroot. Toen het land vorig jaar om verschillende redenen in de economische problemen kwam, kelderde het vertrouwen in de binnenlandse munt. Hierdoor moesten de Turkse schuldenaren plotseling veel meer lira's betalen voor de dollars en euro's die ze nodig hadden om aan hun betalingsverplichtingen te kunnen voldoen.

WERELDWIJDE VERHOUDING TUSSEN SCHULD EN DE NATIONALE ECONOMIE PER SECTOR

Percentage van het bruto binnenlands product, in het derde kwartaal van 2018

Wat gebeurt er nu met al die schulden wanneer een urgente crisis, als gevolg van een handelsoorlog of een Brexit, de wereldeconomie plotseling onderuitschopt?

In ieder geval moet voorkomen worden dat de democratische rechten van de bevolking opnieuw worden geofferd voor de belangen van de kapitaalmarkt. In het SOMO-rapport wordt voorgesteld dat landen zich slechts beperkt afhankelijk moeten maken van buitenlandse financiering: “Buitenlandse schuld moet worden gebruikt om projecten te financieren die de condities scheppen om de schuld in de toekomst terug te betalen, bijvoorbeeld door meer exportcapaciteiten, of minder afhankelijkheid van import.” Ook zouden er volgens het rapport restricties op kapitaalbeweging moeten worden opgelegd, zodat overheden meer middelen hebben om een betalingscrisis af te wenden.

Ook in landen waar geen directe betalingscrisis uitbreekt, moet de invloed van de kapitaalmarkt worden teruggebracht. Streeck ziet de oplossing in een terugkeer van de soevereine democratie. Volgens hem is de manier waarop landen nu door de internationale gemeenschap worden aangepakt, volledig in het

belang van de kredietverstrekkers en van de superrijken die elke belastingverantwoordelijkheid ontwijken. Zijn betoog voor herstel van de belastingmoraal krijgt bijval uit onverwachte hoek: het Instituut van Internationale Financiën (IIF). Deze belangenorganisatie van de financiële industrie waarschuwt in haar laatste rapport

schuldsanering opleggen of de betaling zelfs helemaal staken; dat is simpelweg een gevolg van hun soevereiniteit.”

Tot de verhoudingen tussen de rechten van de schuldenaar en de schuldeiser zijn hersteld, staan democratieën permanent onder curatele. ■

De invloed van de kapitaalmarkt moet worden teruggebracht

dat een nieuwe belastingrace naar beneden, aangejaagd door de VS, landen met grote schuldverplichtingen flink in de problemen kan brengen.

Zowel de onderzoekers van SOMO als Streeck stellen dat faillissement en schuldsanering belangrijker moeten worden. Volgens Streeck hebben democratieën immers verplichtingen aan hun burgers. Wie geldt uitleent aan democratische landen, weet dat deze landen democratisch kunnen besluiten om afspraken ongedaan te maken in het belang van de bevolking. “Overheden kunnen anders dan particulieren hun schuldeisers een

PLEIDOOI VOOR RADICALE REDELIJKHEID

‘DE MACHT IS ONGELIJK VERDEELD, MAAR DE MISDEELDEN ZIJN NIET WEERLOOS’

Tekst: Ron Meyer Foto: Matthew McDermott / HollandseHoogte©

Een ploeg die verdedigt brengt z'n achterban slechts zelden in vervoering. Daarom pleit SP-voorzitter Ron Meyer voor strijd, om een aantal alleszins redelijke doelen te bereiken. Zoals hogere lonen en echte zeggenschap.

“Winst gaat voor werk bij grote bedrijven: arbeidskracht krijgt minder en belegger steeds meer”, schreef de Volkskrant begin 2019 aan de hand van jaarverslagen van beursgenoteerde bedrijven. Thomas Piketty liet jaren eerder al zien dat de rijkste 0,1 procent van de wereldbevolking een even groot deel van de groei van de mondiale economie sinds 1980 naar zich toe heeft weten te trekken als de armste 50 procent. Vooral een kleine groep plukt de vruchten. Het zorgwekkendst is de situatie in de Verenigde Staten. Sinds de kredietcrisis ging daar 95 procent van de inkomensgroei naar de rijkste 1 procent. En dan spreken we niet eens over bezit. Nederland is een van de kampioenen vermogensongelijkheid. De rijkste 1 procent van Nederland bezit nu een kwart van het totale vermogen, voor de kredietcrisis

was dat een vijfde. De rijkste tien procent bezit nu twee derde van het totale vermogen. Oxfam berekende dat de 26 rijkste mensen ter wereld meer bezitten dan de armste 3,5 miljard wereldburgers. Het is het gevolg van wat de voormalige Duitse Bondskanselier Helmut Schmidt ‘roofdierkapitalisme’ noemde.

Het machtige roofdier Kapitaal chanteert en domineert al decennia lang de parlementaire democratie. Als regering en parlement niet doen wat de economische elite van CEO's en grootaandeelhouders wil, dan dreigt het met repercussies. Bij discussies over belastingen of arbeidsrechten laat het met veel graagte het spookbeeld van vertrek en bijbehorende werkloosheid oproepen. De ideologische boodschap is helder. De parlementaire democratie moet zich niet

alleen verre houden van het op enigerlei wijze belemmeren van de zogenaamde vrijheid van het geglobaliseerde kapitaal, ze moet die vrijheid zelfs aanbidden. En dat deed en doet ze met enige regelmaat. Het afbreken van zekerheden van werkenden werd ‘flexibel’ genoemd en als onvermijdelijk gepresenteerd: ‘*There is no alternative.*’ Ook kreeg de economische elite miljarden aan fiscale kortingen. Over de hele wereld daalden de belastingen op de hoogste inkomens, op vermogens en op winst. Ook in Nederland. Vijftig jaar geleden betaalden bedrijven 45 procent belasting over winsten tot 40 duizend gulden en daarboven

48 procent. Nu zijn die tarieven 20 procent tot 200 duizend euro en daarboven 25 procent. In 2021 worden die tarieven verlaagd naar 15 procent tot 200 duizend en 20,5 procent daarboven. De arbeidsinkomensquote (het aandeel van arbeid in het nationaal inkomen) is gedaald van 92 procent in 1977 tot 73 procent in 2018. Het gemiddelde tarief voor de winstbelasting wereldwijd daalde van 38 procent in 2003 naar 24 procent in 2018. ‘De totale vrijheid voor de wolf, betekent de dood voor de lammeren’, sprak Jan Marijnissen ooit treffend. Niet alleen socialisten maar ook klassieke liberalen als voormalig vicepremier Jan Terlouw

spreken klare taal: ‘de macht van het kapitaal verwoest de samenleving’ en vergt een tegenmacht van jong en oud.

Als democratie neerkomt op invloed op alles behalve een groot deel van de economie, dan is de vraag hoe democratisch die democratie precies is. De samenleving als een brood, waarvan eerst een groot deel afgesneden wordt, daarover hebben we weinig tot niets te zeggen. En vervolgens mogen we eindeloos bakkeleien over de overgebleven sneetjes. Als politiek iets moet zijn, dan is het wel de redelijke ambitie tot het veroveren van invloed op het hele

brood, niet slechts op de overgebleven sneetjes.

Heel de Mens, het basisprogramma van de SP, spreekt niet over roofterkapitalisme maar over “een brute en brutale jungle waarin het recht van de sterkste geldt”. en beschouwt daarom als zijn hoofdtaken:

We zetten ons in om de klemmende overheersing van de factor ‘kapitaal’ in de samenleving te doorbreken. We weigeren de inrichting van de samenleving over te laten aan het vrije spel der maatschappelijke krachten. We accepteren niet dat de economische wetten van het kapitalisme de

>>

Foto: Spaarnestad Photo / HollandseHoogte©

Arie Groenevelt:

‘Geen kilo verantwoordelijkheid voor een ons medezeggenschap’

marges bepalen waarbinnen de politiek mag opereren. Daarom zullen we strijd voeren om de huidige neoliberale trend te doorbreken. Dat betekent zowel inzet binnen, als activiteiten buiten het parlement om de vertegenwoordiging van, en het contact met de mensen te bevorderen.

ONREDELIJK EN ONRECHTVAARDIG

Niet veel mensen zullen de resultaten en trends van veertig jaar roofterkapitalisme redelijk en verstandig vinden. Het probleem is dat dat niet genoeg is. Maatschappelijke ontwikkelingen zijn immers niet per definitie redelijk, verstandig of democratisch, maar een gevolg van bestaande economische machtsverhoudingen. Per slot van rekening

bezit de 10 procent rijkste Nederlanders twee derde van alle rijkdom in Nederland. Omdat kapitaal als een magneet werkt, zal niet alleen die verhouding niet vanzelf veranderen, maar zal zelfs het niet nog schever groeien van die verhouding collectieve reparatie vergen. En dus is kiezen voor echte democratie per definitie kiezen voor het organiseren van de ongeorganiseerden en het in beweging brengen van mensen met lage en middeninkomens. Daarvoor kan de Nederlandse vakbeweging uit een rijk verleden en hoopvol heden inspiratie putten.

‘De macht is ongelijk verdeeld, maar de misdeelden zijn niet weerloos. Zoals de Nederlandse samenleving zich heeft ontwikkeld is dat voor een flink stuk het resultaat van socialistische activiteit, in gemeenteraden, in

besturen van grote organisaties, in vakbonden en stichtingen. Het is dwaas en laf om daarvoor de verantwoordelijkheid te ontkennen.’

Toen Joop den Uyl in 1978 in *Inzicht en Uitzicht* de onvolmaakte invloed van socialistische strijd op het systeem beschreef, kende Nederland nog relatief machtige vakbonden en een ideologisch meer uitgesproken PvdA. Het was de tijd van vakbondsleiders als Arie Groenevelt (‘Geen kilo verantwoordelijkheid voor een ons medezeggenschap’) en Herman Bode (‘Willen we naar de Dam? Dan gaan we naar de Dam’), maar ook van directe actie, revolutionaire ideeën en indrukwekkende stakingen. In de Rotterdamse haven legden 30.000 mensen het werk neer onder leiding van Arbeidersmacht, in 1973 vindt de langste metaalstaking in ons land

plaats en wordt door stakers bij onder andere Hoogovens ronduit gesproken over 'een rechtvaardige inkomensverdeling in Nederland.' De documentaire Radikaal en rechtlijnig over Arie Groenevelt geeft een machtig tijdsbeeld van het Nederland in die jaren.

FIJN IS ANDERS

Het geruchtmakende vakbondspamflet *Fijn is anders* wees in niet mis te verstane bewoordingen de kapitalistische samenleving af. Het deed dat omdat "niet de gelijkwaardigheid van arbeid de basis en rechtvaardiging is voor het uitoefenen van invloed, maar bezit" en "het najagen van eigenbelang, dat altijd ten koste van anderen geschiedt, wordt bevorderd, zodat uitsluitend de sterken winnen". Arie Groenevelt en de zijnen hadden een vooruitziende blik. De ongelijkheid zou gigantisch groeien tot de eerder genoemde 10 procent die tweederde van het Nederlandse vermogen bezit.

Groenevelt formuleerde zijn doelen destijds als volgt: 'Wij kiezen voor een democratisch-socialistische maatschappij. Wij vinden dat er meer zeggenschap aan mensen moet worden gegeven, we vinden dat de inkomens moeten worden herverdeeld en iedereen die werken kan, moet ook in staat worden gesteld om te werken.' Tegenwoordig formuleert de FNV het in de statuten iets minder scherp, maar nog steeds koppelt de FNV democratisering, zeggenschap en een rechtvaardige verdeling van inkomen en bezit:

DOELEN

Ter verwezenlijking van haar doelstellingen ziet de FNV-vereniging het als haar taak, het navolgende te bevorderen:

- democratisering van het maatschappelijk leven in al zijn onderdelen en op elk niveau, zodat iedere uitoefening van macht is gebonden aan verantwoordingsplicht tegenover de betrokkenen;
- zeggenschap van werknemers over de ondernemingen en instellingen waarvan zij deel uitmaken, met inachtneming van de grenzen die de samenleving moet stellen aan het doen en laten van ondernemingen en instellingen;

- een rechtvaardige verdeling van inkomens en vermogens;

De FNV boekte de afgelopen tien jaar indrukwekkende overwinningen. Ze deed dat slechts zelden zonder strijd. De ongeorganiseerde schoonmakers werden georganiseerd en kwamen tot meer dan drie indrukwekkende demonstratieve stakingen, in de zorg waren grote demonstraties te zien en werden overwinningen binnengehaald. Automonteurs, metaalwerkers en Schipholmedewerkers dwongen verbeteringen af. Jongerenvakbond Young & United zorgde ervoor dat het jeugdloon niet langer tot 23 maar tot 21 wordt betaald. Een wijziging die in veertig jaar ervoor onmogelijk was genoemd. Toch staat de FNV bij veel Nederlanders bekend om de centrale akkoorden. En precies daar zit een groot risico. Als de FNV daar 'een kilo verantwoordelijkheid voor een ons medezeggenschap' accepteert, loopt ze het risico in de verdediging te worden gedrukt.

Een ploeg die verdedigt, brengt z'n achterban slechts zelden in verroering. Zonder ons was het slechter, is niet goed genoeg om 'zeggenschap van werknemers', 'democratisering van het maatschappelijk leven in al zijn onderdelen' en 'een rechtvaardige verdeling van inkomens en vermogens' af te dwingen. Wie die alleszins redelijke doelen wil bereiken, zal op uiteenlopende wijze en op alle denkbare podia de strijd moeten aangaan. Voor fundamenteel hogere lonen en voor echte zeggenschap over werk, wijk en wereld. Voor een gezonde toekomst die niet langer alleen betaald wordt door zwoegende lage en middeninkomens, maar ook door de superrijken. Die strijd zal schuren. Dat kan niet anders.

"Als er geen strijd is, is er geen vooruitgang. Degenen die beweren op te komen voor vrijheid, maar tegelijkertijd agitatie afkeuren, zijn mensen die willen oogsten zonder de grond om te ploegen. Zij willen regen zonder donder en bliksem. Ze willen de oceaan, zonder het bulderend geraas van de golven. Deze strijd kan een morele zijn, of het kan een fysieke zijn, of het kan zowel moreel als fysiek zijn, maar het moet een strijd zijn. De macht willigt niets in zonder dat het

wordt afgedwongen. Dat heeft ze nooit gedaan en dat zal ze ook nooit doen."

Zo schreef de Amerikaanse spreker, schrijver en politiek activist Frederick Douglass.

De FNV-inzet om het minimumloon te verhogen naar 14 euro per uur – geïnspireerd door het Amerikaanse vakbondsucces van de *Fight for 15* en met enige verbeelding in de geest van Arie Groenevelts 'Geen procenten, maar centen', is moedig en motiveerend. Die inzet gaat miljoenen mensen met lage en middeninkomens

direct of indirect aan en kan ook nog eens de balans van onze economie ten faveure van het kleinen middenbedrijf herstellen. Wie een rechtvaardige verdeling wil, kan niet langer volstaan met onsjes, maar moet durven te gaan voor kilo's. Omdat dat na decennialange neerwaartse druk op de lonen, terwijl de winsten tegen de plinten op klotsen, volstrekt redelijk is. Het is moedig, maar het heeft ook consequenties voor de hele vakbond. Wie zegt de economie voor iedereen te willen laten werken, zal aan elke onderhandelingstafel die moedige houding moeten voortzetten.

De Amerikaanse voorzitter van de vakbond die de *Fight for 15* startte, omschreef de missie én het succes van die campagne in alle eenvoud en redelijkheid: "Hoe werkers 15 dollar per uur afdwingen: doe als een vakbond." ■

Patiënten worden in allerijl overgebracht naar een ander ziekenhuis na het faillissement van het Slotervaartziekenhuis.

PAK DE ZEGGENSCHAP TERUG

Tekst: Lilian Marijnissen Foto: Dingena Mol / Hollandse Hoogte©

De politiek waakt niet meer over ons algemeen belang. Publieke diensten zijn door de regerende partijen overgedragen aan de markt. Hoog tijd om de zeggenschap over het publieke belang terug te pakken, stelt SP-fractievoorzitter Lilian Marijnissen.

Bij de laatste gemeenteraadsverkiezingen in 2018 bleef 45 procent van de stemgerechtigden thuis. Bij de recente provinciale Staten- en Europese verkiezingen was het percentage thuisblijvers nog hoger. Bij landelijke verkiezingen vinden we een opkomst van rond de 80 procent hoog.

Percentages vertroebelen soms de werkelijkheid. 80 procent klinkt als veel en 20 procent niet-stemmers misschien als weinig. Maar we hebben het dan wel over ruim 2,5 miljoen mensen. Dat aantal vind ik zorgwekkend, ook omdat jongeren en mensen met een praktische opleiding sterk

vertegenwoordigd zijn in deze groep. De motieven om thuis te blijven zijn niet voor iedereen dezelfde, maar ze zullen allen in verschillende woorden aangeven dat de politiek niet relevant genoeg is en niet naar hen luistert. Bij een behoorlijk deel van de stemmers leeft datzelfde gevoel.

De minister voor Medische Zorg verwees naar zorgverzekeraars, met miljarden op de plank, toen ziekenhuizen failliet gingen

De politiek dient te waken over ons algemeen belang, maar de regerende partijen zien dat anders. En dat heeft, zoals Herman Tjeenk Willink zo treffend zei, geleid tot betonrot in onze samenleving. “Mijn zorg, zelfs ingehouden woede, is dat we de publieke zaak structureel aan het uithollen zijn. Een hele generatie is opgevoed met het idee dat de overheid een bedrijf is en dat marktwerking goed is in de publieke dienstverlening. Die weg loopt dood. Het denken over Nederland als de BV Nederland, betekent uiteindelijk het failliet van de democratische rechtsorde.”

Het betonrot ontstond niet per toeval. Het was niet onvermijdelijk en kwam evenmin op natuurlijke wijze tot stand. Nee, het betonrot is van politieke makelij. Het ontstond omdat politieke coalities steevast voor meer markt kozen. Onderzoeksjournalist Sander Heijne schreef er een boek over: *Er zijn nog 17 miljoen wachtenden voor u*. Zijn conclusie? Er bestaat geen overtuigend bewijs dat marktwerking in de publieke sector effectief is. Een commissie onder leiding van Christen-Unie-senator Kuiper onderzocht de privatiseringsdrang van de Nederlandse regeringen sinds de jaren 80 en concludeerde dat politici zelf niet eens meer weten waar ze precies over gaan.

En zo volgde van Lubbers tot Rutte een indrukwekkend project van commercialiseren, dereguleren, verzelfstandigen en privatiseren. Herinnert u ze nog? Van de PTT tot onze energie, van het openbaar vervoer tot onze zorg, van de taxi's tot aan de ziekwet.

De private zorgverzekeraars hebben de zorg duurder en ingewikkelder gemaakt. Het openbaar vervoer is duurder en beperkter geworden. De energierekening is geëxplodeerd. De postzegel is duurder en de postbezorging minder frequent. De minister voor Medische Zorg verwees naar zorgverzekeraars, met miljarden op de plank, toen ziekenhuizen failliet gingen. Is het vreemd dat veel mensen dan het gevoel hebben dat de overheid te weinig aan hun zijde staat?

De publieke grip is verzwakt en de kloof tussen mensen en hun overheid is erg groot geworden. Roel Kuiper schrijft in zijn boek (*De revolutie kwam van rechts*), dat er na het project van commercialiseren, dereguleren, verzelfstandigen en privatiseren, telkens drie verhaallijnen terugkeren:

- De politiek stuurt niet meer en heeft veel publieke zeggenschap verloren en is niet meer aanspreekbaar en verantwoordelijk.
- Private belangen gaan ten koste van publieke belangen.
- De veranderingen hebben geleid tot verval en kwaliteitsverlies.

Dat zijn scherpe en harde constatering, die volledig in lijn zijn met wat de SP daarover al, als enige, in 1998 verkondigde: ‘het primaat van de markt verwoest de idealen.’ Volgens Kuiper verklaart het nu “waarom relatief veel burgers van mening zijn dat zijn/haar stem er niet meer toe doet.” Daarom vindt hij “het terugwinnen van de politieke zeggenschap en de terugkeer van het algemeen belang zo langzamerhand de belangrijkste politieke opgave.”

Deze opvatting vindt steeds meer gehoor. De predikers van de vrije markt zien de publieke opinie de andere kant op gaan, en proberen met het afhaken van de scherpe kantjes, te redden wat er te redden valt. Mark Rutte (VVD) roept met stevige taal op tot flinke loonstijgingen. Hugo de Jonge (CDA) verkondigt ineens dat de marktwerking in de zorg is doorgeslagen. En Rob Jetten (D66) pleit voor de invoering van een miljonairstaks. Het zou mooi zijn als zij ook de daad bij het woord voegen, maar dan nog is het niet genoeg. Fundamentele verandering is nodig om ervoor te zorgen dat wat van ons allemaal is, ons gezamenlijke publieke belang, ook daadwerkelijk weer van ons wordt. De politiek zal daartoe de zeggenschap weer moeten terugpakken, mensen door middel van een referendum ook rechtstreeks zeggenschap geven en waken over ons algemeen belang. ■

LINKS POPULISME

EEN STRATEGIE TEGEN HET NEOLIBERALISME

Tekst: Eduard van Scheltinga Foto: Marcus Höhn ©

Haar inzet is het einde van de neoliberale hegemonie door de vestiging van een socialistische. Voor minder doet ze het niet. Zij is Chantal Mouffe. Deze grande dame van de socialistische filosofie interview je niet, zij geeft je college. Ik bezocht haar thuis in Londen om te luisteren naar haar analyse van de links-populistische strategie.

‘Allereerst wil ik duidelijk maken dat er geen partijen zijn die zich links-populistisch noemen. Links populisme is een strategie, geen etiket om jezelf mee te verkopen. Het is een strategie die gevolgd wordt door onder anderen Jeremy Corbyn van Labour in Groot-Brittannië en Jean-Luc Mélenchon van La France Insoumise (Het Onbuigbare Frankrijk) in Frankrijk. De kern van de strategie is een politieke tegenstelling formuleren tussen wij de mensen en zij de oligarchie. Dit in tegenstelling tot de Derde Weg-politiek van (sociaal) democraten als Bill Clinton, Tony Blair en Wim Kok in de jaren negentig. Zij stelden dat er geen belangrijke tegenstellingen meer zijn en democratie erop gericht moet zijn om consensus te bereiken.’

Chantal Mouffe is uitermate goed op de hoogte van de sociale en politieke

situatie in de verschillende West-Europese landen. Met menig modern-linkse leider heeft ze nauw contact. Van de leiding van Podemos tot de mensen rondom Jeremy Corbyn. Jean-Luc Mélenchon is een persoonlijke vriend van haar. Ze kent hun overwegingen van dichtbij, maar ze kijkt ook van veraf naar hun strategieën door de bril van een objectieve wetenschapper. Als toonbeeld van links populisme noemt ze Podemos.

‘Podemos is een mooi voorbeeld. Er waren in 2011 na het uitbreken van de economische crisis in Spanje de protesten van de Indignados (de ‘verontwaardigden’). De mensen die later Podemos opzetten deden mee aan deze protesten, maar waren er wel kritisch op. Zij beseften namelijk dat er in de protesten wel allerlei verschillende eisen verkondigd werden. Dat noem ik de horizontale dimensie van

populisme. Maar zij beseften ook dat de dimensie van de politieke richting ontbrak, ofwel de verticale dimensie. Toen de verkiezingen eraan kwamen realiseerden zij zich dat de protesten zouden verdampen en er niks zou veranderen als er geen politieke richting kwam. Met Podemos deden ze vervolgens in 2014 mee aan de Europese Verkiezingen. Ze haalden meteen 5 zetels.

Een voorbeeld van hoe het fout kan gaan zijn de protesten van 1968. Tijdens de beroemde studentenprotesten in Parijs groeide het sentiment onder linksgeoriënteerde mensen om niet te gaan stemmen. Er ontbrak simpelweg politieke richting in de protesten. Het gevolg was dat rechts met Charles de Gaulle opnieuw de verkiezingen won. Dit is ook het gevaar van de protesten van de gele hesjes. Als de politieke richting blijft

>>

Het doel van democratie is om de tegenstellingen uit te vechten

ontbreken en president Emmanuel Macron weet de protesten het hoofd te bieden, dan hoeft hij maar verkiezingen uit te roepen om zijn mandaat verder te vergroten. Op een paradoxale manier versterken de gele hesjes dan Macron.'

HET MOMENT VOOR SOCIALISTISCHE PARTIJEN IS NU

Als ik Mouffe hoor praten rijpt het besef dat we in het hier en nu altijd slechts de ingrediënten zien van het gerecht dat we in de toekomst voorgeschoteld krijgen. Hoe het smaakt moeten we nog maar afwachten. Wil je er iets zinnigs aan bijdragen, dan is het de kunst om het gerecht al te herkennen aan de ingrediënten, voordat het zich heeft prijsgegeven. Precies dat is de rol van een politieke partij. Aan een toekomst bouwen die er nog niet is, met de ingrediënten die op dit moment voorhanden zijn. En volgens Mouffe is dat moment voor socialistische partijen nu aangebroken.

'In Europa zien we op dit moment wat ik noem een populistisch moment. We zien veel protesten en anti-establishmentbewegingen die het neoliberalisme bekritisieren. Er is sprake van een crisis in de hegemonie van het neoliberalisme. Het is echter niet zo dat we midden in een economische crisis zitten. Wat nu in crisis is, is specifiek het idee dat neoliberalisme de beste manier is om de samenleving te ordenen en dat er geen alternatief is voor neoliberale globalisering.

Veel protesten zijn niet in eerste instantie gericht tegen het neoliberalisme, maar tegen wat ik de post-democratische situatie in West-Europa noem. Deze bestaat uit twee fenomenen. Ten eerste uit het feit dat

mensen weliswaar kunnen stemmen, maar niet echt een keuze hebben. Er is centrum-links en centrum-rechts, allebei zijn neoliberaal. Dit is het best uitgedrukt in de slogan: *We have a vote, but don't have a voice*. Ten tweede uit het feit dat er een steeds kleinere groep enorm rijke mensen aan de ene kant staat en gewone mensen aan de andere kant. Daarbij is er sprake van verpaupering en precarisering van de middenklasse. Tegen deze fenomenen, die samen verantwoordelijk zijn voor de post-democratische situatie, richten de protesten zich. Deze fenomenen zijn directe gevolgen van het neoliberalisme, dus zijn de protesten daarmee onbewust anti-neoliberaal.

In Europa hebben we de traditie van de liberale democratie. Dat betekent dat vrijheid en gelijkheid de centrale waarden zijn. Het zijn echter intenties, er kan geen volmaakte vrijheid en volmaakte gelijkheid zijn. De geschiedenis van de liberale democratie is er een van spanning tussen deze waarden over welke dominant moet zijn. Onder het neoliberalisme is vrijheid dominant gemaakt. Maar wel vrijheid geherdefinieerd als economische vrijheid en bezit. Dit is zo dominant geworden dat alles wat met gelijkheid en andere vormen van vrijheid te maken heeft aan de kant is gezet. We noemen onze landen nog democratisch, maar de democratie is inmiddels hol geworden.'

Mouffe volgt de sociale bewegingen in verschillende landen nauwgezet. Toen ik haar begin dit jaar sprak, zag ze een kans voor links populisme in de gele hesjes.

'De gele hesjes in Frankrijk zijn voor mij een duidelijk voorbeeld van het

verzet tegen post-democratie. Hun eisen gaan over daadwerkelijke inspraak en zijn gekant tegen de oligarchisering van de samenleving. Dat betekent niet dat hun verzet noodzakelijk een bewuste verwerping van het neoliberalisme is. Het is een fout om al het verzet te zien als emancipatoir. De strijd van de gele hesjes kan zowel rechts-populistisch als links-populistisch geformuleerd worden. Je ziet dan ook dat zowel Marine Le Pen als Jean-Luc Mélenchon deze mensen politiek richting probeert te geven. Maar vooralsnog herkennen de demonstranten zich in beiden niet. De beweging verwerpt alle bestaande politiek, van representatie, politieke partijen en vakbonden. In die zin lijkt zij erg op de Indignados in Spanje. Daar lukte het Podemos echter om de beweging politieke richting te geven. In Griekenland hebben we dat ook zien slagen, met de protestbeweging van het Syntagma plein. Op een gegeven moment raakte Syriza geaccepteerd als haar ideologische leider.'

DE TEGENSTELLING TUSSEN KAPITAAL EN ARBEID

In *For a Left Populism* doet Mouffe een oproep om de tegenstelling tussen kapitaal en arbeid weer prominent op de linkse agenda te zetten. Waar dertig jaar geleden links alleen oog had voor de werkende klasse en andere bewegingen liet liggen, is volgens haar nu het tegenovergestelde aan de hand. Ze schrijft:

'Toen Ernesto Laclau en ik *Hegemony and Socialist Strategy* schreven, was de uitdaging voor linkse politiek om de eisen van de 'nieuwe bewegingen' te herkennen en deze samen met de traditionelere arbeiderseisen te formuleren. Tegenwoordig is de

Muurschildering van Banksy.

herkenning en legitimiteit van deze eisen sterk verbeterd en vele daarvan zijn geïntegreerd in de linkse agenda. Tegenwoordig kun je beargumenteren dat de situatie tegenovergesteld is aan die wij dertig jaar geleden bekritiseerden. Dat het nu de eisen van de werkende klasse zijn die genegeerd worden.”

Is de beste oplossing daarvoor niet dat socialistische partijen kapitaal en arbeid weer als de centrale tegenstelling nemen?

Mouffe: ‘Hoewel het van belang is die tegenstelling prominent uit te meten,

kan het niet de centrale tegenstelling zijn voor links populisme. Je spreekt er namelijk alleen de mensen mee aan die zich herkennen in de identiteit van de traditionele werkersklasse. En je kunt tegenwoordig geen meerderheid vormen op basis van alleen de arbeidersklasse. In vroegere tijden was het zinvol om de centrale tegenstelling in termen van klasse te formuleren. Toen was er een sterke, verenigde arbeidersklasse. Tegenwoordig is een aantal dingen anders. Er is een middenklasse gegroeid, waarvan delen inmiddels verpauperen. Er is het zogenoemde precariaat, de

mensen die een onzeker bestaan leiden op tijdelijke contracten. Ook zijn er andere tegenstellingen gegroeid, zoals rondom feminisme, racisme en ecologie, die niet direct verband houden met de tegenstelling tussen kapitaal en arbeid. Is het patriarchaat voorbij als het kapitalisme weg is? Niet per se. Is racisme dan voorbij? Ook niet noodzakelijkerwijs. Hetzelfde geldt voor ecologie. Het systeem in de landen die zich in het verleden presenteerden als communistisch, zoals in de Sovjet-Unie, was beslist niet ecologisch verantwoord. Niet alle tegenstellingen >>

De realisatie dat je een gedeelde tegenstander hebt, is de beste manier om eenheid te vormen

zijn te reduceren tot de tegenstelling tussen kapitaal en arbeid. Er zijn tegenwoordig veel meer groepen die geraakt worden door het neoliberalisme. Het potentiële verzet is daarvoor naar andere groepen dan alleen de werkende klasse uitgebreid. Tegelijkertijd heeft de traditionele arbeidersklasse aan omvang en macht ingeboet.’

Hoewel je kunt analyseren dat iedereen die moet leven van loon onderdeel is van de werkende klasse, heeft Mouffe een punt als ze stelt dat er tussen deze mensen geen gedeelde identiteit meer is. Het is inderdaad een vrij specifieke groep die zich herkent in de arbeidersklasse-identiteit. Werken met de handen en trots op het vakbondshesje. Die groep alleen vormt geen meerderheid en het is een identiteit waar andere mensen die door het neoliberalisme worden geraakt zich niet in vinden. De leraar en zorgprofessional die al jaren te weinig verdienen voor te veel werk, academici die jaren aan elkaar rijgen met tijdelijke contracten, de jonge creatieveling die geen pensioen opbouwt en voor de zoveelste keer het uurtarief moet verlagen. Er lijkt geen gedeelde identiteit tussen deze mensen te zijn. Volgens Mouffe moeten we het zoeken in een gedeelde tegenstander.

‘Een paar jaar geleden was er in Frankrijk de mobilisatie van de protestbeweging Nuit Debout. Deze bestond uit wat bij jullie zeg maar het GroenLinks-electoraat is. Hoogopgeleide stedelingen met een redelijk inkomen. Er was geen koppeling met de volksere delen van de samenleving.

Daardoor bleef het iets van de steden. Nu hebben we het tegenovergestelde. De gele hesjes vormen een echt volksprotest, maar er is geen steun van de mensen die in Nederland GroenLinks zouden stemmen. Er is een grote terughoudendheid onder hen, wellicht zelfs *dedain*. Er is sprake van wat Pierre Bourdieu (Franse socioloog) treft het racisme van de intelligentie noemt. Voor een populistische strategie moeten deze groepen

echter ergens door verenigd worden. De realisatie dat je een gemeenschappelijke tegenstander hebt is daarbij de beste manier om eenheid te vormen.’

De analyses van Chantal Mouffe zijn erg interessant. Desalniettemin vraag ik me bij het willen verenigen van groepen met verschillende belangen af of dit meer een theoretische wens is, of dat er een daadwerkelijke mogelijkheid voor is. Immigratie is nu

DE STRATEGIE VAN HET LINKS POPULISME

De strategie begint met het formuleren van een tegenstelling in de zin van wij de mensen tegenover zij de oligarchen. Deze benadering van politiek is tegenovergesteld aan liberale politiek. Daarin heeft democratie als doel om een consensus te bereiken. Die opvatting is vanaf de jaren negentig dominant en heeft ervoor gezorgd dat er vrijwel geen verschillen meer zijn tussen partijen. Daardoor verdween de politieke strijd uit de politiek. Volgens Mouffe zijn er echter altijd zaken in de samenleving waar tegenstellingen over bestaan. Elke samenleving is noodzakelijkerwijs altijd verdeeld. Het doel van democratie is om die verschillende tegenstellingen uit te vechten op een manier die niet tot burgeroorlog leidt. Er moet een strijd tussen tegenstanders kunnen plaatsvinden, maar die moeten elkaar niet zien als vijanden die vernietigd moeten worden.

Het volgende element van links populisme is de koppeling tussen politieke partij en sociale beweging. Voor een links-populistische strategie is alleen een strak georganiseerde traditionele partij niet genoeg. Buiten de partij moet ook gemobiliseerd worden om de macht te vergroten. Een protest zoals de gele hesjes in

precies zo'n onderwerp waar dit schier onmogelijk lijkt. Zeker sinds de vluchtelingencrisis van 2015. Vanaf dat moment lopen de begrippen oorlogsvluchteling en arbeidsmigrant dwars door elkaar. De tegenstelling is volledig voor migratie of tegen migratie in z'n geheel geworden. De GroenLinks- en SP-achterban zal je daarover niet snel op hetzelfde punt treffen. De SP zelf heeft er al moeite genoeg mee om een lijn te vinden die bevredigend is voor de eigen achterban. Mouffe ziet dat probleem ook.

'Ja, ik heb niet gezegd dat het makkelijk is. Alleen dat het nodig is om een meerderheid te vormen die het neoliberalisme kan vervangen door een nieuwe hegemonie. Bij Die Linke in Duitsland hebben ze het probleem dat je schetst in de partij zelf. Er zijn twee stromingen die zich beide zien als links populisme. Maar over wat het

populisme is, verschillen ze van mening. Er is de groep die van grenzen af wil en het deel dat de migratie wil reguleren.'

Inmiddels heeft deze onenigheid in Die Linke ertoe geleid dat Sahra Wagenknecht als leider moest aftreden. Om maar te bevestigen dat het niet makkelijk is. Daar komt nog bij dat als je in Nederland over de problemen met integratie en migratie spreekt, je door een deel van links wordt aangezien voor een proto-PVV'er.

'In Frankrijk gebeurt hetzelfde. Dit komt vanuit een soort moralistisch links. Ik word er bijvoorbeeld flink bekritiseerd om het feit dat ik Marine Le Pen niet afkeur en haar een rechts-populist noem. Moralistisch links vindt dat ik haar een fascist moet noemen. Maar ik ben er volledig van

overtuigd dat je mensen die op haar stemmen niet overtuigt door haar te demoniseren en te roepen dat ze een fascist is. Integendeel, deze mensen voelen zich betutteld door linkse mensen die hen vertellen wat ze moeten vinden. Mensen stemmen niet op Le Pen omdat ze racistisch, seksistisch of homofob zijn. Maar omdat ze democratische eisen hebben, die door de sociaaldemocraten genegeerd zijn. Marine Le Pen gebruikt dat en formuleert hun problemen zodanig dat migranten de schuld krijgen. Jean-Luc Mélenchon wordt op zijn beurt bekritiseerd omdat hij actief is tussen de gele hesjes en Marine Le Pen daar ook is. Alsof het protest dan besmet is!'

Chantal Mouffe stelt dat de strategie van links populisme niet gericht moet zijn op een exodus naar romantische, kleinschalige initiatieven. Maar op het engageren van mensen om te bouwen aan een betere wereld vanuit de huidige. En wil je zo het neoliberalisme verslaan, dan heb je inderdaad een meerderheid nodig. Ze heeft denk ik een punt als ze stelt dat je die niet haalt met alleen de mensen die zich herkennen in de identiteit van de traditionele arbeidersklasse. Inderdaad zijn tegenwoordig veel meer groepen in de samenleving geraakt door het neoliberalisme.

Maar hoe je die mensen met allemaal verschillende belangen achter hetzelfde programma krijgt? Een gemeenschappelijke vijand kan helpen, aldus Mouffe. Volgens haar kun je iets abstracts als neoliberalisme als tegenstander nemen. Volgens mij werkt deze strategie vooral als je een concrete tegenstander uitkiest. Zoals Bernie Sanders en Alexandria Ocasio-Cortez zich in de VS afzetten tegen Jeff Bezos van Amazon en de bazen van Walmart. Dan blijft nog over hoe de verschillende belangen in een politiek plan te verenigen zijn. De Green New Deal van Ocasio-Cortez, hoe weinig omvattend deze nu ook nog is, komt daar uiteindelijk misschien wel het dichtst bij in de buurt. Het zal niet makkelijk zijn, maar Mouffe kan er nog wel eens gelijk in krijgen dat het nodig is. ■

Frankrijk plan je niet. Maar als het er is, dan moet je klaar staan om het te omarmen en politieke richting te geven.

Een laatste element is het verenigen van de werkersklasse met groepen uit de middenklasse in een politiek project dat zowel achterstelling op basis van klasse beantwoordt, als oog heeft voor feminisme, antiracisme en ecologie. Zonder daarbij een van de tegenstellingen ondergeschikt te maken aan de andere. Dat is misschien nog wel het moeilijkste en is nergens echt gelukt.

Jeremy Corbyn worstelt ermee binnen Labour, Podemos en de Indignados hebben de werkersklasse te weinig betrokken en in Frankrijk heb je los van elkaar een stedelijk protest gehad van hoogopgeleiden met Nuit Debout en het volksprotest van de gele hesjes, die beide ook weer politieke betrokkenheid hebben afgewezen.

